

Economisch-Statistische Berichten

ALGEMEEN WEEKBLAD VOOR HANDEL, NIJVERHEID, FINANCIËN EN VERKEER

ORGAAN VOOR DE MEDEDELINGEN VAN DE CENTRALE-COMMISSIE VOOR DE RIJNVAART

UITGAVE VAN HET NEDERLANDSCH ECONOMISCH INSTITUUT

23^e JAARGANG

WOENSDAG 15 JUNI 1938

No. 1172

COMMISSIE VAN REDACTIE:

P. Lieftinck; N. J. Polak; J. Tinbergen; F. de Vries en
H. M. H. A. van der Valk (Redacteur-Secretaris).

Redactie-adres: Pieter de Hoochweg 122, Rotterdam-West.
Aangeteekende stukken: Bijkantoor Ruigeplaatsweg.
Telefoon Nr. 35000. Postrekening 8468.

Advertenties voorpagina f 0,50 per regel. Andere pagina's f 0,40 per regel. Plaatsing bij abonnemènt volgens tarief. Administratie van abonnementen en advertenties: Nijgh & van Ditmar N.V., Uitgevers, Rotterdam, Amsterdam, 's-Gravenhage. Postchèque- en giro-rekening No. 145192.

Abonnementsprijs voor het weekblad franco p. p. in Nederland f 16,—. Abonnementsprijs Economisch-Statistisch Maandbericht f 5,— per jaar. Beide organen samen f 20,— per jaar. Buitenland en Koloniën resp. f 18,—, f 6,— en f 23,— per jaar. Losse nummers 50 cent. Donateurs en leden van het Nederlandsch Economisch Instituut ontvangen het weekblad en het Maandbericht gratis en genieten een reductie op de verdere publicaties.

INHOUD:

	Blz.
WERKFONDS EN WERKVERRUIMING door Dr. J. J. Polak	446
Het centrale vliegveld door Mr. W. G. Vegting	448
De bouw van een wereldstad door Prof. Mr. C. W. de Vries	451
De noodzakelijke verscherping van de crisismaatregelen en haar consequenties door Dr. C. Kool	452
Rotterdam in het eerste kwartaal van 1938 door Mr. W. F. Lichtenauer	453
BUITENLANDSCHE MEDEWERKING:	
Economische landbouwproblemen in Zwitserland door Dr. H. Block	455
AANTEKENINGEN:	
Een belasting op warenhuizen in Zwitserland	458
Javasuiker-afschepingen	458
De zichtbare suikervoorraden in de wereld	459
INGEZONDEN STUKKEN:	
Over loontoeslagen door Dr. A. Bijl met Naschrift van A. Kaan	458
ONTVANGEN BOEKEN	460
Statistieken:	
Geldkoersen-Wisselkoersen-Bankstaten	461, 464
Groothandelsprijzen	462—463

GELD-, KAPITAAL- EN WISSELMARKT.

De voornaamste feature van de wisselmarkt was deze week de flauwere tendens voor den Dollar. De noteering kwam van 1.81¼ op 1.80½, terwijl in het begin van de nieuwe week een verdere reactie intrad tot 1.80¼, waarna weer een licht herstel tot ¾ te registreren viel. Wij schreven de vorige week reeds, dat in de Vereenigde Staten voortdurend de opvatting geventileerd wordt, dat de Regering te gelegener tijd weer naar devaluatie als conjunctuurherstel-middel zal grijpen. Deze geruchten komen terug met de regelmaat van een klok, en hoe minder gunstig de conjunctuurvooruitzichten ondanks de pump-priming-maatregelen eruit zien, hoe meer wint de overtuiging veld, dat men naar monetaire wapenen in den strijd tegen de depressie zal grijpen. Deze geruchten waren, naar wij eveneens schreven, voornamelijk nog „intern” gebleven, in buitenlandsche beleggerskringen waren zij nog weinig doorgedrongen. In elk geval deed de politieke onrust in Europa velen ertoe besluiten om kapitaal naar de Vereenigde Staten te brengen, waarbij men blijkbaar de devaalubiekans gering aansloeg, omdat immers de recente kapitaalvlucht naar New-York maar voor een gering gedeelte een weg zocht in „Sachwerte”, doch grotendeels in saldi werd uitgezet. In de verslagweek is er in de stemming in dit opzicht een ommekeer gekomen. Men zou bijna geneigd zijn te veronderstellen, dat de herhaaldelijke ontkenning der devaluatiegeruchten door Minister Morgenthau daaraan niet vreemd is. Het komt meer voor, dat door dergelijke officieele tegenspraak de verdenking pas wakker wordt gemaakt. Een feit is in elk geval, dat Dollarsaldi in goud werden omgezet, in welk verband ook een goede vraag op de goudmarkt te constateeren valt.

De Pondenkoers is per saldo weinig veranderd. Korten tijd is de noteering gedaald tot beneden 8.96, een niveau, dat voorheen als het laagsterecord werd beschouwd, waarop het Egalisatiefonds placht in te grijpen. Dit keer gebeurde dat niet. Vrij spoedig herstelde de markt zich echter. Blijkbaar is de leiding van het fonds tot de conclusie gekomen, dat de betalingsbalans ongeveer in evenwicht is, zoodat het niet noodig is in te grijpen. Onder die omstandigheden, waar men dus niet meer constant op zijn qui-vive behoeft te zijn om waardeestijging van den Gulden tegen te gaan, is het ook niet meer noodig om een „peg” vast te stellen, waarop wordt ingegrepen, en kan men het koersverloop wat meer vrijlaten. Bij een constante surplus-vraag naar Guldens boven aanbod is intervenieeren een kwestie van principe, en bij dat principe behoort een koerslimite.

In Fransche Francs was heel weinig beweging, terwijl Belga's, zooals voorheen de stijging, thans de reactie van Dollars meemaakten. Termijnbelga's verbeterden verder. De gunstiger beoordeeling van de Belgische financieele situatie blijkt ook uit de belangstelling, die er op onze geldmarkt was voor het schatkistpapier, afkomstig uit het discontocrediet door een Nederlandsche groep aan België verleend. Dit is trouwens het eenige vermeldingswaardige verschijnsel op de geldmarkt, die overigens — volkomen begrijpelijk — geen enkele verandering toont.

De beleggingsmarkt geeft hetzelfde aspect te zien als in de laatste paar weken, weinig verandering in koerspeil, geringe omzettingen, en eerder terughoudendheid van den belegger. Met belangstelling ziet men thans het resultaat tegemoet van de 4 pCt. Deensche leening, de eerste buitenlandsche obligatie-uitgifte sedert geruimen tijd. Deze uitslag zal moeten leeren of de beleggers zich alleen vanwege het lage rentetype der inheemsche emissies terughouden, dan wel of het meer een algeheele apathie betreft los van den rentevoet die te maken is.

WERKFONDS EN WERKVERRUIMING.

De Memorie van Toelichting aan de Tweede Kamer inzake het wetsontwerp tot verhoging van het crediet voor het Werkfonds is, hoe men ook haar hoofdinhoud moge beoordelen¹⁾, in haar behandeling van één detail zonder twijfel een voor economen verheugend document. Dit detail toont aan hoezeer de regering, bij de motivering harer economische politiek, van nabij de ontwikkeling der economische theorie volgt, hoe klein de „lag” hier is:

De volgende passage verdient deze aandacht:

„In verband met de desbetreffende vraag in het Voorloopig Verslag moge hier worden medegedeeld, dat aan Werkfondswerken thans aan de slag zijn, direct en indirect, 7.500 man, hetgeen, de secundaire werkverruiming medegerekend, een werkverruimende werking van circa 11.000 man beteekent....

Naar de schatting van het Bureau van het Werkfonds zal de teverkstelling, direct en indirect, bij het Werkfonds in de naaste toekomst oploopen tot 12.000 man, hetgeen, in verband met de secundaire werkverruiming, denhalve met zich brengen meer arbeid op korten termijn voor circa 18.000 man.”

Wat beteekent dit getal van een verwachte werkverruiming van 18.000 man en waarop is het gebaseerd?

Bij een beschouwing van de gevolgen van openbare werken voor de werkgelegenheid is het kortzichtig alleen te zien naar de arbeiders, die *direct* door de overheid aan het werk gesteld worden. Evenzeer immers ontstaat er werkverruiming doordat, ten behoeve der werken, velerlei grondstoffen, werktuigen en machines vervaardigd en getransporteerd moeten worden. Dit is de *indirecte* werkverruiming.

Vrij algemeen is aangenomen, dat deze indirecte werkverruiming ongeveer gelijk is aan de directe. Dit is ook de schatting van het Bureau van het Werkfonds, zooda die op verschillende plaatsen is gepubliceerd²⁾. Indien dan ook de M. v. T. spreekt van een „tewerkstelling, direct en indirect, bij het Werkfonds” van 12.000 man, beteekent dit naar men mag aannemen een directe tewerkstelling door het Werkfonds van 6.000 man plus een geschatte indirecte tewerkstelling van een gelijk aantal arbeiders.

De gunstige gevolgen van de publieke werken zijn hiermee niet uitgeput. De arbeiders, die meer inkomen krijgen, doen grotere consumptieve uitgaven: de bedrijvigheid in de consumptie-goederenindustrie zal eveneens stijgen. Hierdoor ontstaat een *secundaire* werkverruiming.

Van welke omvang? Indien alle additionele ontvangsten, afkomstig van de Werkfondscredieten, door de ontvangers telkens weer werden uitgegeven — werden *doorgegeven* — zou een voortgezette openbare-werkenpolitiek geleidelijk aan tot een zeer grote en geleidelijk toenemende werkverruiming kunnen leiden. Doch er is een groot gedeelte van de ontvangsten, dat *niet* weer uitgegeven wordt. De nieuw aangestelde arbeiders ontvangen loon — maar hun consumptie-uitgaven nemen uiteraard slechts toe met het verschil tussen loon en steun. Het bedrag, voordien aan steun uitbetaald, blijft in de kassen van overheid en vakverenigingen.

Een ander „koopkrachtlek”: de grotere productie eist, in een economisch open land als Nederland, een vermeerdering van de import; het hiervoor benodigde bedrag wordt aan de binnenlandse werkverruimende werking onttrokken. Zo zijn er meer lekken.³⁾ Bij elke

overgave van het geld van hand tot hand — zo zou men het kunnen uitdrukken — glijdt een aanzienlijk gedeelte tussen de vingers weg. Stel, dat dit $\frac{1}{3}$ is, dan is, na een groot aantal omzetten, van het oorspronkelijke bedrag actief als koopkracht opgetreden:

$$1 \times \text{het bedrag zelf} + \left(\frac{1}{3} + \frac{1}{3^2} + \frac{1}{3^3} \dots \text{enz.}\right) \times \text{het bedrag}$$

Dit nadert tot een oneindige reeks waarvan de som $1\frac{1}{2}$ is. De secundair aangewende koopkracht leidt — eenvoudige verhoudingen verondersteld — in dezelfde verhouding als de primaire tot een secundaire werkverruiming. Bijgevolg: indien men een lek van $\frac{1}{3}$ mag aannemen is de secundaire werkverruiming gelijk aan de helft van de primaire (directe + indirecte) werkverruiming.

Men moet de opbouw van het bovengenoemde getal 18.000 dus als volgt zien:

$$(6.000 \times 2) \times 1\frac{1}{2} = 18.000,$$

waarbij de getallen 2 en $1\frac{1}{2}$ op schattingen berusten. Zijn deze schattingen juist?

* * *

Van de totale Nederlandse productie gaat rond 50 pCt. aan lonen en salarissen⁴⁾. Nemen wij dit percentage ook voor werkverruimingsobjecten aan, dan blijkt, dat slechts bij een directe arbeidsintensiteit van 25 pCt., of minder, de indirecte werkverruiming gelijk kan zijn aan de directe. Inderdaad is de directe arbeidsintensiteit bij de Werkfondsobjecten gemiddeld tot nu toe niet boven dit percentage gekomen⁵⁾. Deze voorwaarde alleen is echter niet voldoende.

Nemen wij aan dat een cementfabriek, bij normale bedrijfsbezetting, 20 pCt. van de waarde van zijn product aan lonen uitbetaalt. Indien de regering voor haar werken zoveel cement afnam dat een nieuwe cementfabriek daarvoor noodzakelijk was, zou elke *f* 1000 voor de aankoop van cement *f* 200 aan loon en dus aan indirecte werkverruiming meebrengen. Doch indien de regering veel geringere hoeveelheden afneemt, moet men de vraag anders stellen: hoeveel arbeiders zijn er *meer* nodig om een kleine hoeveelheid cement *meer* te produceren? Het spreekt vanzelf dat, voor een vrijwel geheel automatisch bedrijf als de cementfabricatie, dit aantal veel lager ligt dan gemiddeld voor de gehele productie.

De cementfabriek is een extreem geval. Bij steenbakkerijen zal de marginale arbeidsintensiteit veel dichter bij de gemiddelde liggen. Een cijfer dat hier enigszins houvast kan geven is, dat voor de gehele industrie van duurzame goederen (dus juist de goederen die de grondstoffen voor publieke werken vor-

kunnen toestaan en dientengevolge tot enige verhoging van de consumptieve uitgaven der belastingbetalers leiden. De vermeerdering van de import kan op den duur, via het bekende mechanisme van de internationale handel, een exportvermeerdering tengevolge hebben. Niet alleen zijn dit echter processen van zeer lange duur, doch ook zal zeker niet meer dan een klein percentage van hetgeen voorlopig als verdwenen koopkracht beschouwd is tenslotte terugkomen. Men kan hiermee rekening houden door aan te nemen dat de totale „lekkage” na enkele jaren voortzetting der politiek geringer wordt (Vgl. H. Neisser, „Secondary Employment”, Review of Economics Statistics 1936).

¹⁾ Centraal Bureau voor de Statistiek, „Onderzoek naar den invloed van het arbeidsloon op den kostprijs der producten”; zie ook E.-S.B. van 27 September 1933.

²⁾ Vgl. Ir. Hacke, t.a.p.

¹⁾ Vgl. in E.-S.B. van 25 Mei jl. Dr. H. M. H. A. van der Valk, „Werkloosheid van Kapitaal en Arbeid”.

²⁾ Vgl. Verslag van het Werkfonds; eveneens een artikel van Dr. Ir. A. H. W. Hacke, „Het Werkfonds”, E.-S.B. 1936, blz. 899.

³⁾ Mogelijk komt een gedeelte van de koopkracht die, over korte termijn, als weggelekt beschouwd mag worden, na een aantal jaren toch nog de werkgelegenheid ten goede. De geringere uitgaven van de overheid voor werklozensteun zullen te zijner tijd enige belastingverlaging

men) in de Verenigde Staten werd gevonden, dat de schommelingen in het aantal arbeiders slechts 70 pCt. bedroegen van de schommelingen in de omvang van de productie¹⁾. En deze onderzoeking betrof *grote* toegevoegde hoeveelheden, het verschil tussen de productie in hoog- en laagconjunctuur. Het komt mij dan ook voor, dat het voor betrekkelijk kleine publieke werken niet te pessimistisch geschat is, dat in het algemeen de marginale arbeidsintensiteit ongeveer 50 tot 60 pCt. zal bedragen van de gemiddelde arbeidsintensiteit.

Hieruit blijkt dus, dat men het gemiddelde loonpercentage van de Nederlandse industrie niet mag aanwenden bij de berekening van de indirecte werkverruiming. De schatting van het Werkfonds, dat de laatste gelijk is aan de directe werkverruiming doet echter vermoeden dat hier een getal, dat zeer dicht bij deze 50 pCt. ligt, gebruikt moet zijn. Immers van de 75 pCt. van de beschikbare bedragen die overblijven na betaling der directe lonen is zeker nog een gedeelte dat niet voor binnenlandse materialen bestemd wordt (bijv. voor grondaankoop). Neemt men nu bovendien nog in aanmerking, dat de lonen in het vrije bedrijf gemiddeld wat hoger zijn dan de werklondslonen, zodat daar een gelijke loonsom een geringere werkverruiming betekent, dan moet aan de berekening wel de gedachte, dat 50 pCt. van de prijs als loon wordt uitbetaald, ten grondslag liggen om tot een gelijkstelling van de beide onderdelen der primaire werkverruiming te komen. Het is, gegeven het bovenstaande, slechts weinig aan de lage kant indien men dit bedrag halveert. De formule wordt dan:

$$\left\{ (6.000 \times (1 + \frac{1}{2})) \times \frac{1}{2} = 13.500. \right.$$

* * *

Thans de „multiplier” 1½. Dit is nog slechts een jong begrip. De gehele multiplier-theorie is geen 7 jaar oud. Door particuliere onderzoekers, door statistische bureaux en ook door politieke partijen zijn reeds vele schattingen omtrent de grootte van deze factor gemaakt. Maar de Nederlandse regering is, voorzover ik hebben kunnen nagaan, de eerste die een berekening van deze aard in een officiële publicatie opneemt. Dit feit is te meer verheugend indien men zich realiseert, hoe lang het gewoonlijk duurt, voordat enig inzicht van de economische theorie tot de practijk der economische politiek doordringt.

Ten aanzien van het cijfer 1½ is het allereerst interessant te constateren dat de schatting van de regering hier nog iets hoger is dan die van het Plan van de Arbeid van de S.D.A.P.; op grond van de cijfers van het laatste is een multiplier van 1.42 te berekenen²⁾.

Het regeringscijfer is enigszins in harmonie met de factor 1 voor de indirecte werkverruiming in verhouding tot de directe. Men kan het vraagstuk van de totale werkverruiming namelijk ook op deze wijze oplossen. De werkverruiming van 6.000 man die door het Werkfonds zelf aan het werk gezet worden, is zeker³⁾. Al het overige moet geschat worden. Waarom dan de indirecte werkverruiming op andere wijze te schatten dan de secundaire? Ook van de eerste weet men weinig. Ook daar zijn allerhande lekmogelijkheden. Behandelt men de 75 pCt., die over is na betaling der directe lonen, op dezelfde wijze als de be-

dragen in de secundaire omloop, dan mag men aannemen, dat er ½ van weglegt. Dan rest een gelijk bedrag als de directe lonen.

Het bewijs werkt echter ook in de omgekeerde richting: indien de indirecte werkverruiming 100 pCt. overschat is, dan is blijkbaar hetgeen na elke omloop overblijft niet ½, doch ¼. In dat geval is de multiplier niet 1½ doch 1.20, en de vergelijking wordt:

$$(6.000 \times 1\frac{1}{2}) \times 1.20 = 10.800.$$

Het getal 1.20 stemt buitengewoon goed overeen met een multiplier 1.16, die volgt uit een geheel zelfstandige schatting van de grootte der verschillende lekken door Mitnitzky⁴⁾. Het lijkt mij dan ook niet overdreven pessimistisch zich op de hier gemaakte schattingen te baseeren en aan te nemen, dat het getal 10.800 aanmerkelijk dichter bij de te verwachten werkverruiming ligt dan 18.000.

* * *

Het resultaat van deze berekening schijnt teleurstellend, voor wie van publieke werken een belangrijke steun in de bestrijding van de werkloosheid verwacht. *Schijnt*. Immers het geringe resultaat van de berekening is voornamelijk toe te schrijven aan een veelvuldig gebruik van het adagium „Waar plaats is voor één, is ook plaats voor twee.” Er is reden dit hier toe te passen. Een tewerkstelling van 6.000 man is, vergeleken bij de totale Nederlandse productie, uiterst gering. De meerdere consumptie van deze mensen valt in het niet bij de totale consumptie.

Waar plaats is voor één, daar is misschien nog plaats voor drie, maar niet voor tien. Indien publieke werken op zeer omvangrijke schaal worden uitgevoerd is er meer dan evenredig méér van te verwachten. Dan zal men met een grotere „multiplier” rekening mogen houden. Deze grens tussen relatief kleine en relatief omvangrijke publieke werken is niet eenvoudig — en uiteraard niet precies — aan te geven. Het volgende kan men als een aanwijzing beschouwen, dat een bedrag van f 200 miljoen per jaar, zoals in het Plan van de Arbeid voorgesteld, van een grootte-orde is, dat daarop de toepassing van een multiplier van ongeveer 1½ geoorloofd is. Tweehonderd miljoen gulden is ongeveer gelijk aan de vermindering van de investeringen in Nederland van 1929 op 1932, gerekend tegen de prijzen van 1935²⁾. Het is derhalve een bedrag van de grootte waarvoor de formules, die Tinbergen voor het mechanisme van de Nederlandse conjunctuur heeft afgeleid, van toepassing geacht kunnen worden. Uit berekeningen nu, met behulp van deze formules gemaakt, volgt dat de schatting van de multiplier van het „Plan” aan de lage kant is³⁾. Wat een overschatting is voor de betrekkelijk kleine werken van het Werkfonds, is derhalve ongeveer juist met betrekking tot het openbare-werkenprogram van het Plan van de Arbeid⁴⁾.

Dr. J. J. POLAK.

¹⁾ Vgl. onze publicatie, blz. 66.

²⁾ Berekend op grond van cijfers uit: Prof. Dr. J. Tinbergen: „Pracadvies voor de Ver. voor de Staathuishoudkunde en de Statistiek”, 1936. De prijzen van 1935 zijn de meest recente aldaar genoemde prijzen — tevens die van publicatie van het Plan van de Arbeid.

³⁾ Vgl. onze publicatie, blz. 67.

⁴⁾ Dit artikel werd geschreven vóór de behandeling van de interpellatie-Van Gelderen in de Tweede Kamer. Prof. Van Gelderen maakte hierbij eveneens een principieel onderscheid tussen het te verwachten effect van een openbare-werkenpolitiek op grote schaal en het uitvoeren van openbare werken van geringere omvang.

¹⁾ De Nederlandsche Conjunctuur, 1935.

²⁾ Vgl. onze publicatie „Publieke Werken als vorm van Conjunctuurpolitiek”, blz. 18.

³⁾ Steeds onder de veronderstelling dat het cijfer 12.000 bestaat uit 6.000 direct en 6.000 indirect.

HET CENTRALE VliegVELD.

(Coördinatie van Nederland's internationaal luchtverkeer).

Na het artikel onder bovenstaanden titel van de hand van Mr. L. J. van der Valk in Economisch-Statistische Berichten van 1 Juni jl. meenen wij goed te doen aan deze gewichtige zaak, welke de geoederen van een groot deel van het Nederlandsche volk thans zoozeer bezig houdt eenige nadere beschouwingen te wijden.

In het betoog van Mr. Van der Valk is een en ander, waarmede wij ons zonder bezwaar kunnen vereenigen. De kapitaalsuitgaven voor een voor het grootte internationale verkeer ingerichte luchthaven zijn inderdaad wel zoo belangrijk, dat Nederland zich ernstig zou dienen te bedenken alvorens zij zich met de instandhouding van twee dergelijke luchthavens zou gaan belasten. Voorts moet ook naar onze meening de ontwikkeling van het luchtverkeer zoo worden gezien, dat zich in de naaste toekomst een toenemende neiging zal openbaren de in één ruk te vliegen afstanden te vergrooten en tusschenlandingen uitsluitend uit te voeren wanneer de daardoor te verkrijgen lading deze landingen economisch gewenscht doet zijn. Teneinde Nederland ook bij deze — gezonde — ontwikkeling knooppunt van een aantal der lange lijnen in Noordwest-Europa te doen blijven, is het dan ook zeker van groote beteekenis het ladingaanbod voor deze lijnen te concentreren, zoodat de geheele lading, welke Nederland voor deze lijnen heeft te bieden, met één tusschenlanding in Nederland kan worden verkregen. Deze overwegingen leiden dus tot de wenschelijkheid van één centrale luchthaven voor deze lange lijnen.

Waar ligt nu echter — naar objectieve maatstaven beoordeeld — de economisch meest wenschelijke plaats voor deze centrale luchthaven? Mr. Van der Valk is van oordeel, dat Schiphol als centrale luchthaven niet bruikbaar is.¹⁾

Terloops merken wij op — Rotterdam zal later onze aandacht hebben —, dat hij, die de onlangs in den Haagschen Raad gehouden discussies over het vliegveldvraagstuk heeft gevolgd, bezwaarlijk den indruk kan hebben verkregen, dat de in de eerste plaats als hoeders voor de Haagsche belangen aangewezenen het als het brengen van een offer, als een achterstelling, beschouwen voor het verkeer op de grootte internationale luchtlijnen aangewezen te zijn op Schiphol, door den deze maand gereedkomenden nieuwen autosnelweg gebracht op slechts 48 km afstand van het centrum van de Residentie. De Haagsche Raad achtte integendeel dezen toestand volkomen aanvaardbaar en in een geschrift, door het gemeentebestuur van 's-Gravenhage onlangs in het licht gegeven, lezen wij:

„Dit perfecte wegensstelsel maakt het mogelijk om de centrale Nederlandsche luchthaven Schiphol bij Amsterdam, welke tot de grootste en drukst bezochte van Europa behoort, in minder dan drie kwartier te bereiken. Op deze wijze heeft Den Haag, de stad waar de K.L.M. haar hoofdzetel vestigde, vlot contact met het internationale luchtverkeer.”

Maar, zooals gezegd, men acht Schiphol voor 's-Gravenhage en Rotterdam, en in het algemeen voor het grootste gedeelte van centraal Nederland te excentrisch gelegen om centrale luchthaven te kunnen

¹⁾ „Nu heeft Schiphol”, zoo schrijft hij, „ongetwijfeld het voordeel georiënteerd te zijn op onze grootste stad Amsterdam. Doch het centrale vliegveld moet niet op één stad, doch op geheel centraal Nederland georiënteerd zijn, het moet een „luchthaven Holland” worden. En nu ligt Schiphol ten opzichte van onze beide andere groote, en voor het internationaal verkeer ook zeer belangrijke, steden, en voor het grootste gedeelte van centraal Holland zó excentrisch, dat met de aanwijzing van Schiphol als centrale luchthaven de belangen van Rotterdam en Den Haag aan die van Amsterdam zouden worden opgeofferd.”

zijn. Het is jammer, dat ook Mr. Van der Valk deze meening heeft geuit zonder na te gaan of zij wel in overeenstemming was met de uitkomst, die verkregen wordt, wanneer men de, naar zijn oordeel de vestigingsplaats eener centrale luchthaven bepalende factoren, in het onderhavige geval laat gelden. Had hij dit wel gedaan, dan was hij tot een voor hem merkwaardige conclusie gekomen.

De gunstigste plaats voor vestiging van een centrale luchthaven toch, in deze opvatting, is die plaats, welke ten opzichte van centraal Nederland — Noord-Holland, Zuid-Holland en Utrecht — zoodanig gelegen is, dat zij voor zooveel mogelijk belangrijke bevolkingscentra in de genoemde provinciën langs goede wegen in redelijken tijd bereikbaar is. De beteekenis van het achterland eener luchthaven wordt in dezen gedachtengang bepaald door de factoren: a. bevolking, woonachtig in dit achterland, en b. afstand dezer bevolkingscentra tot de luchthaven. Wij zullen dit zoo hebben te verstaan, dat voor een bepaald gebied die plaats voor de vestiging van een luchthaven het meest in aanmerking komt, die voor de gezamenlijke bevolking van dit gebied met de minste moeite — met den minsten weerstand — bereikbaar is. Deze weerstand kan voor ieder bevolkingscentrum worden uitgedrukt in het getal, dat men verkrijgt door het aantal inwoners van het bevolkingscentrum te vermenigvuldigen met den afstand in km, welke dit centrum scheidt van de plaats der luchthaven. Bij vergelijking van twee vestigingsplaatsen moet die plaats, naar deze opvatting, het gunstigst heeten, ten aanzien waarvan het totaal der weerstanden het kleinst is. Zooals uit het vervolg zal blijken, zijn wij van oordeel, dat de in deze rede-neering voor de vestigingsplaats eener luchthaven als bepalend aangenomen factoren die beteekenis alleen hebben, wanneer men kan uitgaan van een zekere praemisse, een praemisse, die in het onderhavige geval niet geldt; hier zullen wij echter eerst nagaan, tot welke conclusie deze methode tot bepaling van de vestigingsplaats leidt. Wij hebben daarom nagegaan, op welken afstand van Schiphol, resp. Leiderdorp, zijn gelegen de steden en andere gemeenten in de provinciën Noord-Holland, Zuid-Holland en Utrecht, welke een geconcentreerd wonende bevolking tellen van 25.000 of meer personen. De afstanden zijn berekend van het centrum der betrokken plaatsen; rekening is gehouden met het wegensstelsel, waarover na uitvoering van het Rijkswegenplan 1938 en de Provinciale wegensplannen zal kunnen worden beschikt. Het resultaat van ons onderzoek vindt men in het volgende overzicht:

	Afstand in km. naar		Bevolking ¹⁾	Bevolking × afstand naar Schiphol	Bevolking × afstand naar Leiderdorp
	Schiphol	Leiderdorp			
Amsterdam	10	35	783.000	7.830.000	27.405.000
Rotterdam ..	57	37	599.000	34.143.000	22.163.000
's-Gravenh..	48	22	487.000	23.376.000	10.714.000
Utrecht	41	50	162.000	6.642.000	8.100.000
Haarlem	17	35	133.000	2.261.000	4.655.000
Leiden	35	3	75.000	2.625.000	225.000
Hilversum ..	34	56	69.000	2.346.000	3.864.000
Schiedam ..	63	37	62.000	3.906.000	2.294.000
Dordrecht ..	73	56	61.000	4.453.000	3.416.000
Delft	50	21	53.000	2.650.000	1.113.000
Velsen	26	44	46.000	196.000	2.024.000
Amersfoort	53	70	46.000	2.438.000	3.220.000
Zaandam ..	20	45	36.000	720.000	1.620.000
Den Helder	87	106	35.000	3.045.000	3.710.000
Gouda	40	25	32.000	1.280.000	800.000
Alkmaar	46	65	31.000	1.426.000	2.015.000
Zeist	51	59	31.000	1.581.000	1.829.000
Vlaardingeng	67	41	30.000	2.010.000	1.230.000
Bussum	28	63	28.000	784.000	1.764.000
Voorburg ..	45	17	25.000	1.125.000	425.000
				105.837.000	102.586.000

¹⁾ Bevolking per 1 Januari 1937.

Zoals men hieruit ziet klopt de uitspraak van Mr. Van der Valk, dat Schiphol veel te excentrisch ligt om centrale luchthaven te kunnen zijn, dat Leiderdorps ligging ten opzichte van de groote bevolkingscentra in centraal Nederland veel gunstiger is dan de ligging van Schiphol, al heel weinig op den werkelijken toestand. Het verschil, hetwelk in dit opzicht tusschen beide plaatsen ten nadeele van Schiphol bestaat — en hetwelk, wat ons betreft, nog iets vergroot kan worden door het op vrij grooten afstand gelegen Den Helder buiten beschouwing te laten — is miniem, en wordt in het tienvoudige goedgemaakt door de omstandigheid, dat Schiphol gunstiger ligt dan Leiderdorp voor het geheele overige deel van Nederland — Zeeland en een deel van Noord-Brabant uitgezonderd — en daarmede via het groote spoorwegcentrum Amsterdam verbonden is op een wijze, welke onvergelykelyk veel beter is dan Leiderdorps verbinding via Leiden.

Wij merkten reeds op, dat de factoren, welke men op deze wijze laat gelden bij de bepaling van de vestigingsplaats eener luchthaven: bevolking en wegafstanden tusschen luchthaven en bevolkingscentra, alleen als juist kunnen worden aanvaard, wanneer men van een zekere praemisse mag uitgaan. Deze praemisse nl., dat ieder lid der bevolking van het door de luchthaven te bedienen achterland gelijke — economische — beteekenis voor deze luchthaven heeft, dat het aantal luchtreizigers en de hoeveelheid per vliegtuig te vervoeren post en goederen, afkomstig van en bestemd voor ieder der bevolkingscentra — het ladingaanbod — recht evenredig is aan het aantal inwoners dier centra. Het is zonder meer duidelyk, dat deze verhouding zich nauwelijks ooit zal voordoen. Het ladingaanbod, hetwelk van een bepaald bevolkingscentrum voor de luchtvaart verwacht mag worden, is belangrijk meer van de economische structuur der plaats afhankelijk dan van haar aantal in-

woners. Een stad, welker economisch leven weinig contact met het buitenland brengt, zal uit den aard der zaak een gering, een evengroote stad met een levendig handelsverkeer met het buitenland, een belangrijk grooter ladingaanbod voor het luchtverkeer opleveren.

De onjuistheid van het bedoeld uitgangspunt blijkt onmiddellyk bij bestudeering van de statistieken van het verkeer der beide luchthavens Schiphol en Waalhaven. De bij dit artikel afgedrukte grafische voorstellingen van het buitenlandsche passagiersvervoer, het goederenvervoer en het postvervoer op Schiphol en Waalhaven en de daarbij afgedrukte cijferreeksen, waarop deze grafieken betrekking hebben, doen zien, hoe de verhoudingen met betrekking tot het verkeer der beide luchthavens zijn. Schiphol heeft 77½ pCt. van het buitenlandsche passagiersvervoer in 1937 van beide havens tezamen, Waalhaven slechts 22½ pCt.. Van het goederenvervoer van beide havens tezamen heeft Schiphol 83.7 pCt., Waalhaven 16.3 pCt.; van het postvervoer Schiphol 69.6 pCt., Waalhaven 30.4 pCt. Zelfs hier, waar het steden betreft, welke ieder voor zich belangrijke zakenverbindingen met het buitenland onderhouden, blijkt het ladingaanbod voor de luchtvaart allerminst evenredig te zijn aan den om-

Goederenvervoer.

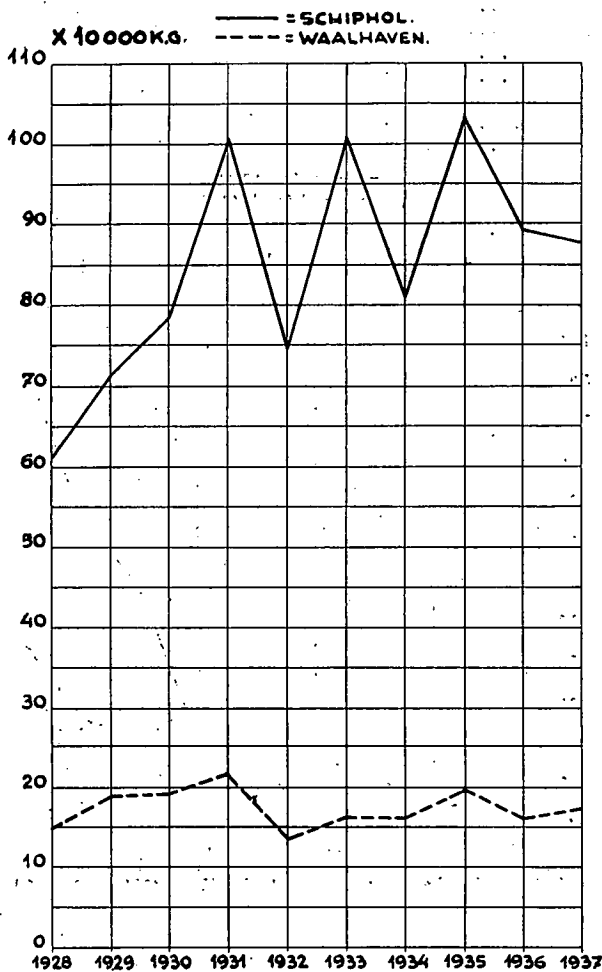
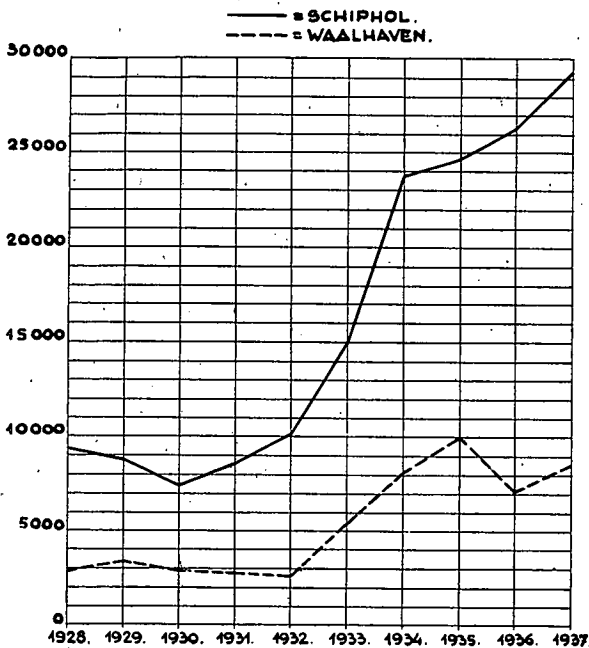
	Schiphol		Waalhaven	
	van en naar	(via ¹⁾)	van en naar	(via ¹⁾)
1928....	607.400	(137.600)	148.544	(—)
1929....	713.200	(115.600)	188.672	(—)
1930....	783.900	(109.100)	190.895	(15.584)
1931....	1.002.000	(146.600)	214.847	(11.832)
1932....	744.400	(134.000)	133.843	(5.130)
1933....	1.003.800	(202.800)	162.979	(8.078)
1934....	808.800	(210.600)	161.114	(15.612)
1935....	1.027.200	(448.500)	195.558	(18.934)
1936....	892.900	(436.300)	155.608	(3.078)
1937....	875.900	(395.600)	171.035	(82.566)

¹⁾ Zie noot onder grafiek op blz. 450.

Buitenlandsch passagiersverkeer.

	Schiphol		Waalhaven	
	van en naar	(via ¹⁾)	van en naar	(via ¹⁾)
1928....	9.275	(3.225)	2.871	(—)
1929....	8.776	(3.570)	3.411	(—)
1930....	7.399	(2.975)	2.952	(304)
1931....	8.517	(3.780)	2.752	(114)
1932....	10.026	(5.525)	2.652	(38)
1933....	14.982	(8.744)	5.414	(379)
1934....	23.770	(14.550)	8.062	(718)
1935....	24.598	(18.247)	9.993	(444)
1936....	26.251	(24.818)	7.042	(106)
1937....	29.278	(24.530)	8.514	(2.057)

¹⁾ Zie noot onder grafiek op blz. 450.

vang der bevolking, waarbij nog valt op te merken, dat 's-Gravenhage tot nu toe voor het luchtverkeer in hoofdzaak op Waalhaven was georiënteerd. Men bedenke hierbij, dat de economische structuur van Amsterdam belangrijk algemeener is dan die van Rotterdam, dat Amsterdam naast havenstad is belangrijker handelsstad, stad van vreemdelingenverkeer, enz.¹⁾

Men werpe niet tegen, dat Waalhaven minder verkeer tot zich heeft getrokken dan Schiphol omdat Waalhaven niet zoo gunstige luchtverbindingen had als Schiphol. De vermelde verhoudingen in het internationale verkeer der beide luchthavens zijn met de ontwikkeling van de Nederlandsche luchtvaart gegroeid; tijdens die ontwikkeling heeft de K.L.M. niet alleen voor Schiphol doch ook voor Waalhaven groote belangstelling betoond.

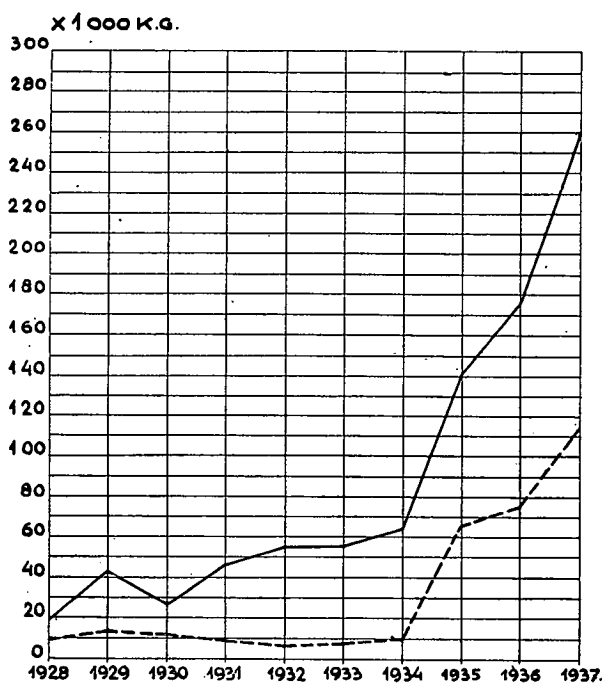
Gelet op de verhoudingen, zooals die uit de statistiek te lezen zijn, is het wel voor ieder duidelijk, dat het economisch fout zou zijn de luchthaven, die Am-

¹⁾ Amsterdam heeft volgens de gegevens van het Centraal Bureau voor de Statistiek pl.m. 60 pCt. van het totale vreemdelingenbezoek van Nederland. Het volgende staatje brengt de beteekenis van Amsterdam in dit opzicht duidelijk in beeld:

	Aantal buitenlandsche reizigers.		
	1935	1936	1937
Amsterdam....	64.822	65.433	87.082
Rotterdam....	21.488	21.776	30.584
's-Gravenhage..	18.925	19.664	24.812
Utrecht.....	3.074	3.233	3.981
Totaal.....	108.309	110.106	146.459

	Postvervoer.		Waalhaven	
	Schiphol	(via)	van en naar	(via)
1928....	19.600	(33.400)	9.361	(—)
1929....	42.800	(40.400)	12.801	(—)
1930....	25.500	(47.500)	11.392	(1.378)
1931....	46.000	(75.400)	9.241	(1.644)
1932....	55.000	(79.000)	5.844	(1.208)
1933....	55.600	(74.800)	6.760	(7.276)
1934....	64.300	(93.300)	9.803	(3.182)
1935....	140.500	(130.700)	65.260	(3.744)
1936....	174.900	(223.800)	75.000	(1.096)
1937....	259.500	(201.300)	113.508	(10.020)

— = SCHIPHOL.
- - - = WAALHAVEN.

De cijfers tusschen haakjes geplaatst geven het transitoverkeer aan en zijn niet onder de daarvoor geplaatste cijfers begrepen. Post- en goederenverkeer in K.G.

sterdam en Rotterdam zou moeten bedienen, te leggen in de nabijheid van Leiderdorp. Gelet op de verhoudingen, welke tusschen het ladingaanbod van beide steden bestaat, zou een luchthaven, welke beide steden zou moeten bedienen, moeten liggen op 10 à 15 km afstand van de hoofdstad d.i. dus ongeveer op de plaats waar Schiphol ligt. Bij een ligging op die plek zou het vervoer der lading langs den weg de minste kosten veroorzaken.

Wij meenen echter, dat het niet juist zou zijn Rotterdam (en 's-Gravenhage) voor het luchtverkeer uitsluitend aan te wijzen op Schiphol.

Ook wij zijn, zooals wij in den aanvang reeds hebben opgemerkt, voor het onderhouden van één centrale (primaire) luchthaven; ook naar onze meening moet het verkeer op de lange luchtlijnen geconcentreerd worden op deze haven. Een en ander kan echter op andere, op betere wijze tot stand worden gebracht dan door de vestiging van één luchthaven voor internationaal verkeer in geheel Nederland. De samenstelling van Rotterdams verkeer helpt mede den weg te wijzen om de meest gewenschte oplossing te verkrijgen. In het adres, hetwelk de Kamer van Koophandel en Fabrieken te Rotterdam naar aanleiding van de vliegveldplannen der Regeering richtte tot den Ministerraad, heeft deze instelling er op gewezen, dat 51 pCt. van het passagiersvervoer van Waalhaven wordt gevormd door vervoer op de binnenlandse lijnen en dat van het overblijvende — buitenlandsche passagiersvervoer — 66.71 pCt. wordt vervoerd op de korte buitenlandsche lijnen naar Londen en Brussel/Parijs.

Wat ligt nu meer voor de hand dan het de Regeering bezig houdende vraagstuk op te lossen door het internationale luchtverkeer van Nederland te coördineeren op deze wijze, dat alle transit- (aanloop) lijnen Schiphol aanvliegen en Waalhaven op deze lijnen aansluiting krijgt door diensten tusschen Schiphol en Waalhaven, en dat Waalhaven op de korte lijnen, welke in Nederland haar begin- en eindpunt vinden, naast Schiphol als landingsplaats blijft gehandhaafd. Zoo verkrijgt men een rationeële oplossing welke de belangen van het binnenlandsche luchtverkeer, dat bij uitvoering van de plannen der Regeering practisch vernietigd zou worden, en van de korte buitenlandsche lijnen, welke eveneens door vestiging van een centrale luchthaven, als de Regeering bedoelt, ernstig benadeeld zouden worden, ten volle recht laat wedervaren. Of Waalhaven vervangen zal moeten worden door een nieuwe luchthaven, hetzij bij Overschie, hetzij ergens anders onder den rook van Rotterdam, late men daarbij in de eerste plaats aan Rotterdam over, mits de Regeering slechts van tevoren haar wil tot coördinatie zal hebben geopenbaard en daarmee dus zal zijn vastgesteld, dat de Rotterdamsche luchthaven zal blijven, wat zij blijkens de cijfers van haar verkeer tot dusver steeds is geweest: een secundaire haven.

Het kostenbezwaar, verbonden aan de instandhouding van twee groote internationale havens zal bij totstandkoming van de door ons gewenschte coördinatie eveneens zijn vervallen. Nederland zal één, in zijn uitrusting kostbare, primaire luchthaven rijk zijn: Schiphol en daarnaast de beschikking hebben over een secundaire luchthaven bij Rotterdam, welke in verband met haar minder groote bedrijvigheid en de soort der luchtlijnen aanmerkelijk bescheidener sommen voor haar outillage en instandhouding zal vergen!

Mr. W. G. VECTING.

Secretaris bij den Dienst der Handelsinrichtingen van Amsterdam.

DE BOUW VAN EEN WERELDSTAD.

Halverwege tusschen Hannover en Berlijn wordt een groote staatsautofabriek gebouwd. Links en rechts van den ijzeren spoorweg bemerkt de reiziger nieuwe wegen, evenwijdig met den spoorbaan. Een nieuw kanaal met bruggen en sluiswerken en nieuwe breede wegen trekken de aandacht; het eentonige vlakke landschap wint een nieuw, een ander leven. De moderne techniek verdrijft bosch en heidegrond. Ieder spant zijn aandacht: Volkskrachtwagenwerk, Fallersleben. Dit is geen dood-gewoon industrieel ondernemen. Hier groeit, voor het allereerst in West-Europa, met voorbedachten rade, het centrum van een planmatig gebouwde wereldstad. Het centrum is de autofabriek. Misschien kan niet in eigenlijken zin gesproken worden van een staatsbedrijf, omdat ook het kapitaal van het „Arbeitsfront“ (de organisatie van werkgevers en werknemers) hier wordt geïnvesteerd, maar naar Hollandsche begrippen is dit toch wel een staatsbedrijf.

Fallersleben, het kleine stadje, begint een nieuw leven. Fallersleben is in Deutschland niet onbekend. Hoffmann von Fallersleben maakte op 26 Augustus 1841, toen het nationalisme opbloede hier de woorden: „Deutschland, Deutschland über alles“ bij de bekende Keizer-melodie van Haydn, uit de 18de eeuw.

Hoe begint soms de naam van een klein plaatsje haar tocht over de wereld? Eeuwen ligt het verscholen tusschen bosch en weide. Niemand spreekt er over. Tot op eens een wereldgebeurtenis het voor goed oproept in de rij der „groote“ namen. Wie kende Asperen, Wagram, tot dáár op eens, toevallig, de legers op elkaar stootten. Eén bergtop wordt beroemd: Majuba.

Fallersleben zal niet lang meer het oude kleine stadje blijven. Een voorbode meldt het nu reeds. Avond aan avond zijn alle kleine logementen propvol. Fallersleben, waar Hoffmann werd geboren en waar hij als dichter leefde, wordt Fallersleben, wereld-wijd bekend, omdat hier, geheel op het voorbeeld van Rusland, een nieuwe wereldstad wordt gebouwd, als Stalingrad of het „nieuwe“ Charkov.

Wordt het een „nieuw“ Fallersleben of krijgt de stad een eigen naam? Daarmtrent wordt nog de grootste geheimzinnigheid betracht.

Nacht en dag gaat het werk door, maar nergens zijn platen of schetsteekeningen te verkrijgen. Voorloopig is slechts één scheiding te constateeren. Het werk zelf (eindelooze grondwerken, kanaaldeelen, een haven, grondvesten voor gebouwen, wegen, bouwruimten) is gescheiden van de woonstad der duizenden reeds aangetrokken arbeiders. Hier staat een geheel woonkamp.

In het midden de keurige loodsen van de S.S. Zij betrekken de wacht en houden het noodzakelijke politietoezicht.

Wat wordt hier eigenlijk gebouwd behalve de fabriek, waarvan de roep uitgaat? Niemand weet daarvan te vertellen. Het model echter van de volksauto, door Hitler zelf de „Kraft durch Freude“ wagen genoemd, is bekend. Op het werk zelf wordt een speldje, met het auto-model, aan alle arbeiders uitgereikt. Velen dragen het des avonds op het nette pak. Het speldje is niet te koop. Het is een eere-teeken.

De eigenlijke fabriek komt op 5 km afstand van Fallersleben te liggen. Op het eigenlijke werk (er staat nu nog niets overeind) wordt geen buitenstaander toegelaten. Toegangswegen zijn afgesloten. De arbeiders hebben, alvorens tot het werk te worden toegelaten, een „verklaring“ moeten teekenen, dat zij aan niemand over den arbeid zelf eenigerlei inlichting zouden geven. Mij dunkt dat het niet een overtreding van dit verbod is, wanneer een arbeider, des avonds aan de biertafel tegen mij zegt: „Ik heb den geheelen dag niet gewerkt; ik ben timmerman, maar er was geen hout aanwezig. Ik heb rondgeluierd, maar het dagloon heb ik verdiend.“ Uiteraard zal

overigens in den aanvang een dergelijk „niet volkomen kloppen“, van opzet met werkelijke uitvoering bij elk groot project als dit, licht voorkomen. Op het werk mag door niemand worden gefotografeerd en mogen geen schetsteekeningen worden gemaakt. Alles is ambtelijk „geheim“. Maar wijd in den omtrek wordt verteld, dat de volksautofabriek slechts het begin is van een nieuw groot fabriekscentrum. De grondeigenaren in den verren omtrek hebben bericht gekregen, dat de Staat binnen afzienbaren tijd of in den naasten toekomst over den grond wensch te beschikken.

Bij het werkkamp, nu ingericht voor drieduizend arbeiders, is een klein landelijk huizencomplex met enkele eenvoudige, tot logement ingerichte huizen. Het oude koffiehuis van weleer telt nu des avonds zijn gasten bij tientallen. Van het kamp naar dit allerkleinste dorpje stroomt het af en aan. Fallersleben is tenslotte toch nog vijf km weg. Men gaat alleen op Zondag een uur wandelen om in Fallersleben verpoozing te zoeken in café en kino.

Het kamp zelf wordt niet streng bewaakt. De inrichting is normaal met nette slaap- en woon-tenten; keukens, waschgelegenheden, schoenmaker, barbier enz. Vrouwen zijn er niet. Er zijn, blijkens de kleding Deutsche mannen uit vele Deutsche streken. Men onderkent een lid van het gilde der rondtrekkende timmerlieden, in zijn donkere kleding met witte knopen en den landman uit Beieren. Lang niet alle arbeiders hebben de gewone fabriekskleding. De „overall“, welke allen gelijk maakt, is alleen dienstkleding. Althans des avonds, na zes uur, wanneer de gewone dagploeg het werk staakt, hebben vele nog een kenmerkende kleederdracht.

Vannacht was een gedeelte van den arbeid in volen gang. Onder het hooge licht van electrische (tijdelijke) lantarens, dreunde de arbeid voort, maar dit alles was nog grondwerk. In het kamp zelf liep men ook in den mooien nacht ongestoord af en aan. Er is een zeer voldoende verlichting, maar al is er niet eenig sluitingsuur, zoo roept blijkbaar het bed de meesten reeds tijdig.

* * *

In het landelijk logement zit een groep mannen uit Weenen. Ik stel de vraag van principieelen aard of bier is: genotmiddel of bijvoeding?

De vraag heeft succes. Natuurlijk bijvoeding, want men mist de Weenske keuken. Ik bedoel deze uitdrukking in volle werkelijkheid. Het gewone arbeiders-middageten in Weenen is veel minder zwaar dan de Deutsche vette pot, welke hier wordt opgediend. Ook het brood is van andere kwaliteit. Derhalve wordt de warme worst van het logement bij het bier niet versmaad. En men kan het betalen van het weekloon, dat ongeveer 30 Mark schoon is. Hiervan gaat allereerst één Mark per dag kampmenage af. Dus er blijft voor zakgeld nog wel iets over, wanneer men niet alles wil sparen.

De mannen uit Weenen zijn gekomen met een extra-trein. Meerdere zullen volgen. Men vertelt dat er ook Hollanders zullen komen. Overigens zijn de Deutsche Arbeitsämter voor het te-werk-stellen van de laatste werkloozen uit geheel Deutschland, welke voor dezen arbeid geschikt zijn, nog druk bezig. Grondwerkers en bouwvakarbeiders zijn in dit seizoen niet meer beschikbaar. Door een zekere „omscholing“ zijn arbeidskrachten aangetrokken, maar er is een te-kort. Vooral op het platteland werken overall ook de vrouwen op het land mede; Deutsche landarbeiders zijn niet meer beschikbaar. Telkens ziet men ook donkere Italianen in blauwe kleding langs den landweg.

Nederlandsche werklooze bouwvakarbeiders, vooral niet alléén jonge menschen, zullen hier in Fallersleben nog tijdelijk werk kunnen vinden. Hier past wel een sterk karakter, want al is, vooral in den

zomer de ontbering niet zoo groot, de Nederlandse arbeider is in het algemeen, het trekken en het kampleven niet gewoon. Een goede selectie is zeker noodzakelijk. Daarvoor zorgt de Nederlandsche Arbeidsbeurs te Oberhausen. Vandaar uit wordt ook toezicht gehouden. Er zijn mannen van alle leeftijden. Ik zag grijze koppen, maar niet gebogen ruggen. Het werk, maar ook het kampleven eischt gezonde lieden, die werken kunnen ver van huis. Er is natuurlijk vacantie met vrij reizen, maar niet, zoals wij thuis gewend zijn om de veertien dagen (of althans daaromtrent).

Fallersleben het kleine stadje. De auto's van de S.S. rijden af en aan. De middagdich in de plaatselijke logementen schijnt wel extra-druk bezet. Men komt toch niet om het Hoffmann-museum (miniatuur-museum) te bezichtigen? Neen, daarginds is een stad in wording. Fallersleben schijnt op te leven. Of is op den duur dit tijdelijk vertier de dood van den ouden geest van Fallersleben? De wereldstad in wording dreigt.

Des morgens, zeven uur... heel in de verte hoor ik de sirene loeien.

C. W. DE VRIES.

Fallersleben, 1 Juni 1938.

DE NOODZAKELIJKE VERSCHERPING VAN DE CRISISMAATREGELEN EN HAAR CONSEQUENTIES.

De mededeeling, welke kortgeleden is verschenen, dat de Oslo-conventie — althans in haar huidige vorm — geen langer leven is beschoren dan tot ultimo Juni a.s., was o.i. geen verrassend nieuws. Wij meenen, dat het niet anders heeft kunnen zijn en dat de termijn van een jaar, waarvoor de conventie indertijd werd aangegaan, aanzienlijk te lang is geweest. De vraag rijst zelfs, of deze conventie wel ooit had moeten worden gesloten. In elk geval moet als vaststaand worden aangenomen, dat, toen de overeenkomst het vorige jaar omstreeks dezen tijd tot stand kwam, de Regeering zich in een te groot optimisme voor te langen duur heeft aan banden gelegd, te meer waar dit aan-banden-leggen is geschied zonder (voldoende) ruggespraak met het bedrijfsleven. Men putte daaruit de noodige lessen niet alleen voor overeenkomsten als de onderhavige, maar voor de geheele politiek op economisch terrein.

Het vleugje opleving, dat wij kort na de depreciatie van den gulden beleefden, deed de vrijhandelsgeest al te haastig naar Oslo drijven. Wij weten, dat reeds toen in groote kringen het optimisme der Regeering niet werd gedeeld en geen goedkeuring aan een dergelijke politiek werd gehecht. Bij het sluiten van deze overeenkomst is o.i. ernstig verzuimd rekening te houden met de afhankelijke positie van kleine landen als het onze en met de economische en politieke perspectieven.

Of een grooten staat een vrijwel zelfstandige politiek op economisch gebied kan voeren, mag worden betwijfeld, doch zal de toekomst moeten leeren. Wij merken daarbij echter op, dat voor zoover in die richting thans proeven worden genomen, deze zeker geen vrijhandelsgeest ademen. Een klein land kan zich, naar het ons wil voorkomen, zelfs in samenwerking met andere kleine landen, een dergelijke luxe in geen geval permitteeren. Waar voorts de meestbegunstiging de Oslo-conventie als een olievlek deed uitbreiden tot andere — en voor onze industrie en handel veel grootere en belangrijker — landen, heeft Oslo tot onaanvaardbare consequenties geleid. Aangezien zelfs de best geoutilleerde centra van conjunctuuronderzoek de sedert den zomer van het vorige jaar opgetreden depressie niet hebben voorzien, mag men de Nederlandsche Regeering niet verwijten, dat ook zij daarop niet had gerekend. Hiertegenover staat, dat in het licht van de daling der grondstoffenprijzen (men vergelijk de desbetreffende tabellen, welke regelmatig in dit blad verschijnen) sedert Maart-April 1937 voorzichtigheid geboden was.

Deze is in elk geval niet voldoende aanwezig geweest. In dit opzicht was de Oslo-conventie, waarbij men zich tot den zomer van 1938 bond, een fout.

Doeh' er is meer en van verder dragende betekenis wat tegen Oslo pleit.

Ons Nederlanders zit de vrijhandelsgeest als het ware in het bloed en velen, die thans voorstanders zijn van bescherming, zullen principieel nog afkeer van protectie gevoelen. Werkelijkheidszin drijft ons echter in protectionistische richting. Reeds jaren geleden signaleerde Prof. Schmalenbach¹⁾ de verstoring van de vrije maatschappij door de toeneming van de vaste kosten in het bedrijfsleven. De kapitaal-intensivering van het bedrijfsleven leidt juist in crisis- of depressietijd tot het ongewenscht hooghouden van de productie. Onder het motto: „liever lage prijzen dan machinestilstand” forceert men afzet, teneinde de vaste lasten per eenheidproduct te beperken. Op die wijze komt men gemakkelijk tot prijzen, die een dumping-karakter dragen en deze hebben, sedert den conjuncturomslag in den nazomer van 1937, menigen bedrijfstak weder ernstig nadeel berokkend, in het bijzonder voor zoover buitenlandse fabrikanten en importeurs tengevolge van de Oslo-conventie vrij spel op de Nederlandsche markt hadden.

De invloed van de stijging der vaste kosten, waardoor ook de inheemsche fabrieken geforceerd worden, de productie zooveel mogelijk op peil te houden, is een jaar geleden, bij het sluiten van de Oslo-conventie, ongetwijfeld onderschat. Ook het veranderd aspect van het werkloosheidsprobleem is van groot belang geworden. Deze omstandigheid gold een jaar geleden misschien niet overal even sterk, doch het getuigt niet van breeden, verzienden kijk, dat de Regeering hiermede onvoldoende rekening hield.

In sommige opzichten is echter verandering merkbaar, getuige bijv. de rede, die de huidige Minister van Economische Zaken onlangs (18 Mei) voor de jubileerende Industriële Club te Amsterdam heeft gehouden en waarin hij o.m. zeide, geen symptomen te zien, die binnen afzienbaren tijd het mogelijk maken allerlei maatregelen, ter verdediging tegen buitenlandse maatregelen genomen, in te trekken en terug te keeren tot een stelsel van internationaal vrijhandel. O.i. getuigt dit van werkelijkheidszin. Maar nu ook de consequenties daarvan in haar vollen omvang aanvaard! In vollen omvang en dus niet half, zooals wij dat bijvoorbeeld bij het handhaven van den gouden standaard hebben gezien. De aanpassingspolitiek, die tenslotte Minister Steenberghe en met hem vele anderen van het regeeringskamp verreedde, is vrijwel op een totale mislukking uitgelopen en heeft ertoe geleid, dat wij aanzienlijk langer in de crisis verzonken bleven dan menig ander land. Devaluatie of depreciatie van den gulden heeft men in die jaren niet gewild, terwijl men daartegenover niet in staat bleek de consequenties van het aanpassingsstandpunt te aanvaarden.

Iets dergelijks nu met de crisispolitiek. Toenemende vrijhandel blijkt onmogelijk, doch steeds blijft er aarzeling in regeeringskringen om zich dan ook resoluut op het tegengestelde standpunt te plaatsen. En toch is dat thans dringende noodzaak. Ons handelspolitiek arsenaal raakt behoorlijk gevuld, zoodat slechts juiste hanteering der toepasselijke wetten ontbreekt. Nu zal men misschien zeggen: zie dan naar de talloze invoerbeperkingen, gebaseerd op de Crisis-Invoerwet, en naar de veelzijdige werking van de Landbouwcrisiswet. Toegegeven moet worden, dat deze twee wetten inderdaad op velerlei terrein zijn gehanteerd, doch de betekenis daarvan is hiermede niet evenredig. Nemen wij als voorbeeld de Crisis-Invoerwet.

Bij het sluiten van handelsverdragen blijkt in de praktijk, dat de quantiteiten, die ten invoer worden toegelaten, in den regel niet terug te brengen zijn

¹⁾ Grundlagen der Selbstkostenrechnung und Preispolitik, 1930, pag. 92.

tot een lager peil dan vóór de invoerbepanking gold. Was bijv. vóór de contingentteering de binnenlandsche consumptie van een bepaald artikel 1200 ton per jaar en de totale invoer 700 ton, dan bleef voor de Nederlandsche industrie 500 ton te leveren. Door bepaalde omstandigheden (o.a. voortschrijdende crisis is het verbruik met 150 ton gedaald; uit handelspolitieke overwegingen blijkt het niet mogelijk de 700 ton import méér terug te brengen dan tot 650 ton, zoodat ondanks zgn. invoerbepanking voor de inheemsche industrie slechts $1200 - (150 + 650) = 400$ ton, d.i. 20 pCt. minder dan vóór de contingentteering, resteert. Ten aanzien van de hoeveelheid zal de Crisis-Invoerwet derhalve veelal slechts resultaten kunnen geven bij verbruikstoename.

Daarbij komt nog, dat zolang de Bedrijfsvergunningenwet niet van kracht is, buitenlandse bedrijven hier te lande al te gemakkelijk nieuwe dochterondernemingen kunnen stichten, waardoor de binnenlandsche productie verder verbrokkeld wordt en de ondernemingen voor welke oorspronkelijk de steun was bedoeld, daarvan weinig profijt trekken. De relatief-groote invoer van gecontingenteerde artikelen zal voorts speciaal bij dalende consumptie een sterk prijsdrukkende werking uitoefenen en met het oog op de reeds gesignaleerde stijging der vaste lasten destructief op de industrie moeten werken. Dit geldt in het bijzonder voor de Nederlandsche markt, die, tariefrechtelijk uiterst zwak beschermd, een dankbaar toevluchtsoord is voor elders niet te plaatsen afzet. Ter illustratie diene, dat het geen uitzondering is, dat invoerrechten op massa-artikelen in naburige landen het 8 à 10-voudige bedragen van die, welke Nederland heft. Verdere bescherming dan via de Crisis-invoerwet mogelijk blijkt, door een veelvuldiger toepassing der Tariefmachtigingswet of door een partiele herziening van het Tarief van invoerrechten achten wij alleszins wenschelijk. Aan herziening van het Tarief zouden wij de voorkeur willen geven, omdat hiervoor niet wordt gesteld het criterium van het gevaar voor te gronde gaan van de desbetreffende Nederlandsche bedrijven. De vraag moet evenwel worden gesteld, of bij de Tariefmachtigingswet de procedure niet sneller is.

Voor de bezwaren, die aan een dergelijke handelspolitieke zwenking verbonden zijn, zijn wij geenszins blind. Wij plaatsen ons niet op het standpunt, dat Mr. J. Oranje verdedigt in de IXde stelling, toegevoegd aan zijn dissertatie (Rights Affecting the use of Broadcasts, Amsterdam 1938), dat aan (hernieuwde) toepassing van de Crisis-Invoerwet op een bepaald artikel door den Minister geen eischen mogen worden verbonden ten aanzien van het prijsniveau van de binnenlandsche industrie. Integendeel. Ook in dit opzicht zijn wij het met Minister Steenberghe eens (rede voor de Industrie Club): bij het toepassen van crisismaatregelen, waardoor automatische controle en -correctie uitvalt, zal geen bedrijfstak den Staat (lees: de Regeering) mogen toevoegen: „Doe wel en zie niet om”. Wie van bepaalde steunmaatregelen profiteert, zal de consequenties daarvan moeten dragen en zal alzoo moeten accepteren, dat de Regeering voorwaarden stelt. Indien de desbetreffende tak van industrie daaraan geen gevolg wenscht te geven, dan zouden „de levensbelangen des lands” (considerans Crisis-Invoerwet) wel eens kunnen vorderen, dat geen steunmaatregelen worden genomen. De Regeeringscontrole zal bij de prijspolitiek van de binnenlandsche industrie niet steeds halt kunnen houden. Er zijn gevallen denkbaar, waarbij de invloed der Regeering zich verder zal moeten uitstrekken. In het bijzonder zal dit dienen te geschieden wanneer door de contingentteering van den invoer de vrije concurrentie van producenten voor het overgrootste deel wordt afgesneden. Wij denken hierbij aan artikelen, waarbij prijs, aard of kwaliteit en veelal ook afzet door kartelafspraken en patenten zijn beschermd. In dergelijke gevallen kan een vèrgaande Regeeringscon-

trôle noodzakelijk zijn. Deze kan dus wel zeer ingewikkeld worden. Nolens volens zal men dit evenwel hebben te aanvaarden.

Niet alleen de nieuwe inzinking maar meer nog de voortgaande verandering in de structuur van het economisch leven maakt het noodzakelijk; dat het Regeeringsingrijpen verder voortgang vindt. Hoe be-treurenswaardig het ook mag zijn, men zal zich ermede dienen te verzoenen, dat vele wetten en bepalingen, oorspronkelijk voor crisisjaren in het leven geroepen, een meer permanent karakter verkrijgen. Wie dit niet wil zien, staat niet in het heden. Tijdens het werkloosheidsdebat in de Tweede Kamer op 3 dezer is wel gebleken, dat de Regeering, die op de gunstigste uitkijkpost zit, thans hiervan ook geheel doordrongen is. Zij dient de consequenties nu echter ook in een vlot tempo te trekken. Overijde maatregelen zijn uit den boeze, maar halve maatregelen zijn dat minstens evenzeer. Een uitbreiding van de werkverschaffing met een 20.000 à 25.000 man, waartoe onlangs werd besloten, is bij de huidige, groote, langdurige werkloosheid als een druppel op een gloeiende plaat. Men zal krachtiger en gedurfdere dienen in te grijpen, veelzijdiger en forscher maatregelen op korten termijn hebben te nemen. Slechts op die wijze zal de Regeering haar taak naar behooren vervullen en de ontevredenheid, die onherroepelijk weder stijgende is, de wind uit de zeilen kunnen nemen.

Dr. C. KOOL.

ROTTERDAM IN HET EERSTE KWARTAAL VAN 1938.

De dezer dagen in het licht gegeven driemaandelijke statistiek van de Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Rotterdam over het eerste kwartaal van 1938 bevat geen schokkende gegevens. Vermoedelijk geeft zij een beeld van het tijdstip tussen vloed en eb, waarop het peil van het water korten tijd vrijwel onveranderd blijft. Gedurende geruimen tijd had de vrij algemene opleving van het zakenleven geleid tot toenemende vervoeren over de Noordzeehavens, waardoor de primaire en secundaire activiteit was toegenomen en de aandacht voornamelijk was gespannen op de vraag, of deze gunstige invloed zich al dan niet naar verhouding gelijkelijk in de verschillende havens deed gevoelen. Sedert in 1937, vooral in de tweede helft des jaars, de conjunctuur in belangrijke centra der wereld was omgeslagen, mengden zich andere overwegingen in den gedachtengang van hen, die den gang van zaken in de Noordzeehavens volgen. Wanneer en in welken omvang zouden de vervoercijfers, waarvan de ontwikkeling noodzakelijk op een afstand het verloop van de indices met betrekking tot de primaire verschijnselen volgt, op de inzinking van laatstbedoelde reageren? Zou Duitsland erin slagen zijn havens enigszins te beschutten? Zou zich wederom het merkwaardige verschijnsel voordoen, dat de Belgische zeehaven, gelijk bij de vorige depressie, aanvankelijk conjunctuurgevoeliger zou lijken dan Rotterdam en, zo ja, zou dan ook ditmaal de uitwerking op den duur ten onzent toch sterker blijken?

De thans ter beschikking staande gegevens¹⁾ bieden nog weinig of geen houvast. De toeschouwer krijgt den indruk, het ogenblik te aanschouwen, waarop de opgestuwde vloedgolf omslaat. Hier openbaart zich nog stijgkracht, ginds stroomt het water reeds wat terug, doch op geen punt tekent de beweging zich nog duidelijk af.

Op het eerste gezicht is de goederenbeweging langs den Nieuwen Waterweg en vooral over de Hanzestad Hamburg nog toegenomen en die over Antwerpen enigszins gedaald. Ontleedt men de kwartaalcijfers der zeevaartbeweging echter verder, dan rijst twijfel, of deze eerste indruk inderdaad kenmerkend is voor het wezen der dingen, waarom het gaat.

Wij zien dus in de drie havens een nog zeer gunstige maand Januari, welke in Februari plaats maakt voor een neiging tot dalen, die zich in

¹⁾ Zie tabel boven aan blz. 454.

	Havenbeweging in tons van 1000 K.G.					
	Antwerpen		Nieuwe Waterweg		Hamburg	
	1937	1938	1937	1938	1937	1938
Januari.....	1.880.370	2.216.969	3.364.629	3.831.336	1.687.358	2.052.471
Februari.....	2.082.245	1.930.897	3.392.001	3.245.088	1.849.938	1.830.727
Maart.....	2.355.386	1.953.950	3.771.146	3.747.163	2.234.894	2.249.859

Maart vooral in Antwerpen sterk doet gevoelen. In Hamburg lijkt de tendenz tot inzinking, vergeleken bij het vorige jaar, minder scherp.

Intussen moet met zulke prima facie evidences zeer voorzichtig worden omgegaan. Niet alleen, dat cijfers over enkele maanden slechts een smallen grondslag vormen, maar ook omdat de feiten, welke de vervoerstatistiek weerspiegelen, daarin niet in alle landen met dezelfde snelheid worden opgenomen. In ons land worden de gegevens verzameld uit de documenten van den dienst der invoerrechten, welke door allerlei oorzaken vrij traag het Centraal Bureau voor de Statistiek bereiken. Dientengevolge schijnen de feiten hier later statistisch te worden gereproduceerd dan in België. De ervaringen tijdens de grote Belgische havenstaking van 3 tot 21 Juni 1936 veroorloven aan te nemen, dat, ter verkrijging van gelijktijdigheid in de beoordeling, de Rotterdamse gegevens moeten worden vergeleken met de Antwerpse van ongeveer een maand vroeger. In den zomer van 1936 ontwikkelde de havenbeweging over Antwerpen en den Nieuwen Waterweg zich immers als volgt:

	Antwerpen	Nieuwe Waterweg
	(in tons van 1000 kg)	
Mei.....	2.119.182	2.909.305
Juni.....	1.070.294	2.683.706
Juli.....	2.150.199	3.620.534
Augustus.....	2.282.646	3.078.177
September.....	2.207.748	2.747.973

Men ziet hier duidelijk de inzinking in de Antwerpse stakingsmaand, waarop de Rotterdamse cijfers over die maand niet reageren. Daarentegen tonen deze in Juli, als de naald van het Antwerpse compas reeds vrijwel tot rust is gekomen, een abnormale stijging, welke zelfs in Augustus nog na schijnt te werken. Het is aannemelijk, dat deze zelfde omstandigheid zich regelmatig voordoet.

In den regel verdient het geen aanbeveling met deze eigenaardigheid rekening te houden. In tijden van normale ontwikkeling van het vervoer (naar boven of naar beneden) doet het er voor het vormen van een oordeel weinig toe, of de tijdvakken enigszins over elkander heen schuiven, vooral niet als langere perioden worden vergeleken. Dat wordt natuurlijk anders onder zeer bijzondere omstandigheden, dus bijv. tijdens een staking of, gelijk thans, ter vaststelling van een omslag in de conjunctuur. Ik meen daarom, dat het goed is de bovenweergegeven cijfers over de havenbeweging van Antwerpen en Rotterdam ook eens naast elkander te stellen in dier voege, dat wij één bepaalde maand in Antwerpen plaatsen naast de daarop volgende te Rotterdam (over het tempo van de publicatie der Hamburgsche statistiek heb ik geen oordeel, zodat ik deze hier buiten beschouwing laat). De uitkomst wordt dan verrassend, zoals blijkt uit onderstaande tabel.

In de beide havens blijkt dan een kleine achteruitgang aanwezig, welke aan den Nieuwen Waterweg een weinig, maar dan ook slechts weinig, geprononceerder is dan in Antwerpen. In beide havens zien wij, vergeleken bij verleden jaar, als het ware een

arzeling intreden, welke zich in Antwerpen misschien wat eerder doet gevoelen (misschien, want Januari 1937 is in die haven een vrij ongunstige maand geweest), doch aan den Nieuwen Waterweg tegen het einde van het kwartaal grotere afmetingen schijnt aan te nemen (ten aanzien van dit laatste verschijnsel moet evenwel in acht worden genomen, dat de maand April 1937 volgens de havenstatistiek — welke waarschijnlijk ongeveer de werkelijkheid uit Maart weergeeft — bijzonder druk is geweest).

Alles tezamen genomen is er dus in den aanvang van 1938, de seizoenbeweging in aanmerking genomen, in de drie grote Noordzeehavens een begin van relatieve verzwakking op te merken geweest. Het minst misschien in Hamburg, het meest misschien langs den Nieuwen Waterweg, doch die verschillen zijn te klein en lopen over een te korten tijd om er consequenties uit te trekken. Bovendien spelen nog bijzondere omstandigheden een rol, waarover hieronder nader.

Als wij in enkele bijzonderheden treden omtrent de Rotterdamse havenbeweging (in den engen zin, dus de gemeente Rotterdam alleen), dan valt het in de eerste plaats op, dat de scheepvaart rechtstreeks uit zee naar den inhoud der schepen in vergelijking tot het eerste kwartaal van 1937 vrijwel onveranderd is gebleven. Daarentegen is in Rotterdam wat meer scheepsruimte uit de andere havens in de Rijn-Maasdelta binnengelopen. Dat de gehele Nieuwe Waterweg nog enige vooruitgang in dit opzicht vertoont is te danken aan het vrij grote aantal schepen, dat uit zee in Schiedam is aangekomen. Daar de goederenbeweging over die haven klein is gebleven, zal de scheepsreparatie hierbij wel een grote rol hebben gespeeld. Het aantal schepen is in den Nieuwen Waterweg wat meer gestegen. Dit verschijnsel staat vermoedelijk in verband met de opmerkelijk levendige lijnvaart op de Oostzee en de Duitse Noordzeehavens, welke vermoedelijk goeddeels is toe te schrijven aan den zachten winter, waardoor er weinig ijsbelemmering was in de noordelijke havens van Europa. Waarschijnlijk is daaraan ook de opmerkelijk gunstige goederenbeweging van Hamburg in Januari 1938 (zie boven) te danken geweest. Het zeer grote aantal schepen, dat Hamburg in dit kwartaal heeft aangedaan, zonder evenredige toeneming van den totalen inhoud, wijst in dezelfde richting. Eventuele invloed van een omslag in de conjunctuur in het wereldvervoer is daardoor waarschijnlijk zowel in Hamburg als aan den Nieuwen Waterweg ten dele gemaskeerd.

In Rotterdam heeft volgens de officiële statistiek toeneming van het vervoer van erts en minerale olie gestaan tegenover afnemend kolenvervoer. Dit laatste verschijnsel heeft zich ditmaal in Antwerpen veel minder doen gevoelen, doordat de doorvoer van Duitse steenkool over die haven zich, vergeleken bij 1937, zeer gunstig ontwikkelt, vooral met bestemming naar Frankrijk. Is hier wellicht reeds de invloed merkbaar van de Franse toezegging om bepaalde massa-transporten over Antwerpen te leiden ter gedeeltelijke compensatie van de schade, welke den

	Antwerpen		Nieuwe Waterweg		
	1937	1938	1937	1938	
Januari.....	1.880.370	2.216.969	3.392.001	3.245.088	Februari Maart April
Februari.....	2.082.245	1.930.897	3.771.146	3.747.163	
Maart.....	2.355.386	1.953.950	4.272.909	3.772.363	
Totaal.....	6.318.001	6.101.816	11.436.056	10.764.614	

Belgischen havens door de beperking door Frankrijk van den aanvoer over de Franse noordgrens met ingang van dit jaar is toegebracht? De levendigheid van het kolenvervoer over Hamburg is toegenomen, doordat in deze haven de invoer van vreemde steenkool (uitvoer heeft men daar nog bijna niet) sterk is gestegen. Merkwaardig conjunctuur- en tijdsbeeld.

De gegevens over de aanvoeren te Rotterdam van verschillende marktartikelen zijn helaas in overeenstemming met den weinig opgewekten toestand van de wereldmarkt. Volgens de gegevens uit de betreffende branches zijn, vergeleken bij het eerste kwartaal van 1937, de aanvoeren van koffie en katoen onderscheidenlijk met ongeveer een zesde en een vierde gedaald, de graanelevators hebben 5 pCt. minder verwerkt.

Daarentegen bleven de vruchtenaanvoeren ten dele op hetzelfde peil en stegen zij ten dele nog, evenals die van terpentijn. Ook het bunkerbedrijf hield zich goed. De binnenlandse markt voor vlas toonde zelfs zeer hoge aanvoercijfers, waartegenover de vee-markt in omvang afnam.

Voor den internationalen handel is het een veeg teken, dat het telegramverkeer, voor het eerst sedert het eerste kwartaal van 1936, een daling vertoont, waarbij de leiding uitgaat van het bijkantoor in de beurs (waar de reactie reeds in het tweede kwartaal van 1937 intrad) en van de bijkantoren in de scheepvaartwijk (waar de reactie uit eind 1937 dateert).

In dezelfde richting wijst de daling van het internationale telefoonverkeer, eveneens voor het eerst na het eerste kwartaal van 1936. De oorzaak ligt bij het nog verder ingezonken telefonisch verkeer met Duitsland. In het eerste kwartaal van 1938 werden met dit land slechts 41.271 gesprekken gewisseld, tegen reeds 40.928 met het zoveel kleinere België¹⁾.

Deze bevinding wijst op ingrijpende en opmerkelijke verschuivingen, welke wij niet uit het oog mogen verliezen.

Mr. W. F. LICHTENAUER.

¹⁾ De toeneming van het telefonisch verkeer met dit land is niet een speciaal verschijnsel uit den reistijd, zoals wel wordt gemeend.

BUITENLANDSCHE MEDEWERKING.

ECONOMISCHE LANDBOUWPROBLEMEN IN ZWITSERLAND.

Dr. H. Block te Bern schrijft ons:

Zwitserland is, kort gekarakteriseerd, een van de oudste industrielanden met groote uitvoerbelangen. Niettemin heeft de boerenstand op staat en maatschappij zijn stempel gedrukt; het gunstige evenwichtige staatsbeeld, dat het eedgenootschap tegenwoordig vertoont, is in de allereerste plaats toe te schrijven aan het feit, dat het een groote klasse welgestelde, goed ontwikkelde en invloedrijke boeren bezit.

De landbouwpolitiek van Zwitserland heeft zich sedert de stichting van den Bondstaat, nu negentig jaren geleden, in drie fasen ontwikkeld:

a. De eerste fase — welke tot het einde der tachtiger jaren duurde — stond in het teken van het liberale stelsel; de Staat nam er genoeg mede, het onderwijs te bevorderen, het wetenschappelijk onderzoek op agrarisch gebied te stimuleeren, premies voor fokvee uit te loven e.d.

b. De tweede fase droeg reeds een protectionistisch karakter; in 1891 werden de eerste beschermende rechten ten gunste van den landbouw ingesteld, nadat in 1887 reeds het alcoholmonopolie tot stand was gekomen.

c. De laatste fase begon met den wereldoorlog en toont een stijgende ontwikkeling van het interventionisme.

Wanneer wij de oorzaken nagaan, zien wij, dat de Zwitsersche boer zich reeds vroeg had gespecialiseerd op veeteelt en zuivelproducten. Terwijl fokvee en

kaas, dank zij de goede kwaliteit, in stijgende mate werden uitgevoerd, genoten melk en boter, door hun aard van vlug bederfelijke en dus niet over grooten afstand vervoerbare goederen, een natuurlijke bescherming tegen de concurrentie uit het buitenland, totdat de perfectionneering van het moderne transportwezen en de koeltechniek de afstanden relatief verkleinde. Op den invoer van graan was het land reeds in vorige eeuwen aangewezen.

Onder den druk van de overzeesche concurrentie ging de eigen verbouw van graan in het laatste kwart van de vorige eeuw snel achteruit; in het midden van de tachtiger jaren kwam op rekening daarvan nog steeds 7.16 pCt. van de geheele landbouwproductie, in 1913 nog slechts 2.61 pCt. Daarentegen steeg het aandeel van de veeteelt van 31.32 pCt. tot 36.99 pCt., het aandeel van de zuivel van 32.49 pCt. tot 40.45 pCt.

De specialisatie maakte dus goeden voortgang, zelfs ook binnen het zuivelbedrijf. Het was namelijk voordeliger, de melk tot kaas te verwerken of te condenseeren, dan er boter van te maken; diensgevolge werd de uitvoer van boter, welke in de tachtiger jaren — weliswaar bij gelijktijdigen invoer — nog zeer aanzienlijk was, zoo goed als gestaakt, daar de fabricage van boter nog niet eens voldoende was voor de binnenlandsche markt. In 1913 werd 5040 ton boter ingevoerd.

Daarentegen steeg de uitvoer van kaas van ongeveer 25.000 ton in de tachtiger jaren tot 36.130 ton in 1913; de industrie van gecondenseerde melk, welke in de zeventiger en tachtiger jaren werd gesticht, exporteerde in 1913 47.050 ton. Ter bevordering van den uitvoer van kaas en tot steun van de exportprijzen, welke de opbrengst van de melk in het binnenland ten sterkste beïnvloedden, schiep de Staat voor het melkbedrijf een winstgevende toepassingsmogelijkheid. De Staat voerde nl. in de douanetarieven van 1891 rechten op vee en vleesch in, dit verhoogde de binnenlandsche vee- en vleeschprijzen en stimuleerde daardoor den fok van slachtvee, waarvoor voeding met melk winstgevend werd. Zodoende stegen bij een groeiende melkproductie de voor het fokken gebruikte hoeveelheden melk in nog sterkere mate dan de eveneens snel toenemende hoeveelheden industriemelk.

Toen maakte de wereldoorlog de gunstige voorwaarden, waaronder het Zwitsersche boerenbedrijf zich had ontwikkeld, plotseling onzeker, en sedertdien staat dit bedrijf in het teken van ingekrompen uitvoermarkten en een omvangrijke landbouworganisatie, welke tot op zekere hoogte regelende bevoegdheid bezit. De uitvoer van kaas, welke gedurende den oorlog en direct daarna bijna geheel gestremd was (de verzorging van de eigen bevolking liet geen uitvoer toe, terwijl ook de productie van de veeteelt op landbouwgewassen overgeschakeld werd, zoodat de melkproductie verminderde), herstelde zich in 1922 tot op 20.930 ton. Daarna valt een conjuncturele reactie te constateeren, gevolgd door een opbloei in de jaren van voorspoed (1927—1930), welke bijna den toestand van voor den oorlog benaderde (in 1927 werd met 32.970 ton het maximum bereikt). Onder invloed van de geringere koopkracht op de buitenlandsche markten en de handelsbelemmeringen (invoerrechten enz.), doch ook van de concurrentie van buitenlandsche kaas, welke vaak volgens Zwitsersche recept werd vervaardigd, daalde de kaasproductie tot 16.977 ton in 1937.

De uitvoer van gecondenseerde melk steeg in de eerste oorlogsjaren, daalde nadien tot 10.000 ton in 1919, steeg weder — echter zonder ooit weer het niveau van voor den oorlog te bereiken — tot 37.310 ton in 1928 en bedroeg in 1937 5.796 ton. Onder deze omstandigheden lag het voor de hand, de boterbereiding uit melk weder te forceeren om de binnenlandsche behoefte aan boter uit de eigen productie te dekken.

Ordeping van de zuivelindustrie.

Dit doel werd spoedig bereikt. Nadat nog in 1931 10.591 ton boter werd geïmporteerd (de invoer was na een periode van algeheele staking gedurende den oorlog in de daaropvolgende jaren aanhoudend gestegen), werd in 1935 nog slechts 137 ton ingevoerd, dus bijna niets (in het eerste kwartaal van dit jaar 80 ton). Daar de Zwitsersche boter in prijs niet met de boter op de wereldmarkt kon concurreren, was er behoefte aan regeling der markt en steun van de prijsvorming. Nadat hooge invoerrechten op boter en staatsubsidies aan de producenten de buitenlandse concurrentie niet hadden kunnen afweren, werd in 1932 — voortbouwende op de organisaties uit de oorlogs- en na-oorlogsjaren — een centrale organisatie voor de botervoorziening, de Butyra, opgericht; zij heeft ten doel de prijzen te stabiliseeren, den invoer te controleeren en overschotten van de productie uit de markt te nemen. Daarbij werkt zij nauw samen met de reeds bestaande organisaties van het melkbedrijf zelve, welke gedurende den oorlog uit normale coöperatieve vereenigingen tot een soort monopolistische organisaties waren uitgegroeid, dan wel, zooals de Kaas-Unie, welke thans een wettelijk monopolie voor den uitvoer van kaas bezit, destijds werden opgericht.

Bijna alle melkproducenten, die voor de markt werken, zijn namelijk — direct of indirect — georganiseerd in de centrale vereeniging van Zwitsersche melkproducenten, aan welke zij melk, boter en kaas moeten afleveren en welke hun daarvoor een vasten prijs garandeert. De centrale vereeniging regelt wederom den melkverkoop, doordat zij (in de practijk natuurlijk de regionale melkbonden) de voor de consumptie bestemde melk aan de verzamelende zuivelfabrieken en aan de verkoopinstanties doorzendt, welke harerzijds een concessie noodig hebben, teneinde den toch al te veel versnipperden kleinhandel in zuivelproducten niet nog sterker te doen uitgroeien. Op dezelfde wijze controleert de centrale vereeniging de verdere distributie van de melk aan industriële bedrijven voor gecondenseerde melk en melkpoeder, chocolade, enz., regelt in overleg met de Butyra en de organisaties van de kleinhandelaren in boter den afzet van boter en in samenwerking met de Zwitsersche Kaas-Unie, waarin zij met de kaasmakers en den kaashandel betrokken is, den afzet van kaas.

Wij treffen hier dus aan een zoo goed als geheel gesloten stelsel van monopolistische organisaties van wettelijken of feitelijken aard. Een stelsel, dat weliswaar den landbouw tegen de buitenlandse concurrentie beschermt, doch waarbij vrijwel niet te voorkomen is, dat er ook wel niet economisch te verantwoorden fouten gemaakt worden en storingen ontstaan, welke, zooals te begrijpen valt, tot openlijke critiek aanleiding geven.

Overproductie van melk.

In den laatsten tijd staat de overproductie van melk in het middelpunt der discussies. Na de verhooging van den verrekpenprijs van 18 tot 20 centimes per liter, begin 1937, dus enkele maanden na de devaluatie van den Franc, is deze overproductie ontstaan. Daar de hoeveelheden melk namelijk niet tegelijkertijd gecontingenteerd zijn, hadden de boeren er belang bij, zooveel mogelijk te leveren; te meer waar bij de meeste boeren de opbrengst van de melk practisch van een even groote beteekenis is als het loon voor den arbeider. Een uitstekende oogst van veevoergewassen deed er verleden jaar nog het hare aan toe. Zoo werd in het laatste kwartaal van 1937 bijna 7 pCt. meer melk bij de centrale dépôts (kaasmakerijen, boterfabrieken, melkfabrieken, enz.) aangevoerd dan in het overeenkomstige tijdvak van het voorafgaande jaar; in December alleen bedroeg de toename zelfs bijna 11 pCt. Onder deze omstandigheden gebruikte de centrale organisatie reeds in het eerste

melkbedrijfsjaar, d.w.z. tot en met April jl., de overheidssubsidies, welke voor twee jaren waren geraamd. De ongunstige financiële toestand van de organisatie houdt mede verband met de situatie op de kaasmarkt. Aangemoedigd door een achteruitgang van de melkproductie in de jaren 1935 en 1936 en door de gunstige afzetverhoudingen op de wereldmarkten, in 1936, had de centrale vereeniging de boeren aangemoedigd, thans weder van de productie van boter tot die van kaas over te gaan. Als gevolg daarvan werden, nadat de boterinvoer in 1935, zooals vermeld, tot een geringe hoeveelheid was verminderd, in 1936 1462 ton, in 1937 2551 ton boter ingevoerd. De kaasmakten werden echter reeds vóór het einde van het jaar weder flauwer, en zoo gaf 1937, nadat in 1935 en 1936 een geringe verbetering van de uitvoerhoeveelheden viel te constateeren, een record-laagtepunt van den uitvoer van kaas te zien, welke bovendien samenviel met een daling van het binnenlandsche verbruik van kaas. Klaarblijkelijk had de Kaas-Unie met haar prijspolitiek den boog te strak gespannen, zoodat bij een dalenden afzet en een stijgende melkproductie de voorraden van de Kaas-Unie toenamen. Bij de beoordeeling van de situatie moet men bedenken, dat de kaasprijzen (en ook de boterprijzen) ondanks de verhooging niet hoog genoeg zijn, om bij de huidige melkprijzen zonder Staatsubsidie de onkosten te dekken.

Er zijn thans reeds maatregelen genomen, om de kloof tusschen productie en verbruik te verminderen; eenerzijds werden de heffingen bij invoer van eetbare oliën en vetten verhoogd, teneinde indirect het boterverbruik te stimuleeren, anderzijds werden de heffingen voor veevoeder verhoogd, teneinde de melkproductie duurder te maken en te beteugelen. Dit zijn evenwel slechts kleine middelen, welke niet voldoende zijn om het vraagstuk tot een oplossing te brengen. Daar noch de verhooging van den consumentenprijs noch de daling van den aan de boeren vergoeden prijs voor de melk om politieke redenen kan worden doorgevoerd, blijft slechts over een nieuwe greep in den Staatsbuidel, eventueel gepaard gaande met een contingentteering van de melkproductie, waartegen de landbouw zich echter hevig verzet en welke wellicht ook door een slechten oogst van veevoederproducten van dit jaar onnoodig zal blijken.

De buitengewone weersgesteldheid gedurende deze lente heeft namelijk de vooruitzichten voor den oogst van het loopende jaar aanzienlijk slechter gemaakt; het bijzonder gunstige jaar 1937 schijnt te worden gevolgd door een jaar, dat veel minder reden tot verheugenis geven zal. Het mond- en klauwzeer veroorzaakte bovendien groote schade aan de veeteelt in verschillende kantons en de koude gedurende April was uitermate ongunstig voor de boomgaarden en de druivenaanplantingen. Hiermede wordt ook de oplossing weer moeilijker van een ander vraagstuk, waarmede de wetgevende lichamen zich op het oogenblik bezighouden, namelijk dat van de schulddelging der boeren.

Hooge schulden op het landbouwbedrijf.

De Zwitsersche boerenstand gaat lang niet in zijn geheel onder te hooge schulden gebukt; het secretariaat der boerenorganisatie berekende voor 1933 een actief kapitaal van Fr. 11.6 milliard en een passief kapitaal van Fr. 5.1 milliard, waarvan Fr. 4.5 milliard komt op rekening van vorderingen met gronden als onderpand, de rest voor loopende verplichtingen. Ruim 10 pCt. van alle bedrijven; in totaal 20.000, gaan onder te groote schulden gebukt en worden met executie bedreigd. De oorzaken zijn vele en vielen ten deele ook in andere landen waar te nemen.

Zwitserland is van ouds dicht bevolkt en biedt voor de jonge boerenzoons, die de hofstede van hun vader niet erven, te weinig ruimte voor vestiging. Voorzover zij geen plaats vinden in de industrie of emi-

greeren, worden de prijzen voor onroerende goederen door hun bieden opgedreven. Indien zij zich in hun minder bekende deelen van het land vestigen, zijn zij in sterke mate geneigd de opbrengstmogelijkheden te overschatten. In dezelfde richting werkt de honger naar land van de boeren, die hun landerijen — mogelijk na een boedelscheiding — willen afronden. Vaak koopen ook industrie-arbeiders een stuk grond, dat zij naast hun hoofdberoep bebouwen voor een deel der eigen voedselvoorziening. Dergelijke aankopen van perceelen grond werken inzonderheid prijsstimulerend. Tenslotte werd land gekocht zuiver als kapitaalinvesteering; tijdelijk lagen in Zwitserland evenals elders aanzienlijke kapitalen braak, en hun eigenaars waren geneigd, voor de beleggingszekerheid, die grond scheen te bieden boven andere objecten een premie te betalen. Het verschil tusschen de verkoop- en de opbrengstwaarde moest zich in het bijzonder bij boedelscheidingen ongunstig doen gevoelen. De schitterende organisatie van het landbouwcrediet in Zwitserland werkt in vele gevallen zelfs de te hooge waardeering in de hand. Noodlottig was daarbij de tot in het ziekelijke uitgegroeide gewoonte voor elkaar borg te staan. Vele landbouwers hebben zich daardoor in het ongeluk gestort, dat zij voor burens borg bleven en het risico, dat zij daarbij op zich namen, te zeer onderschatten; in vele gevallen nam men te goeder trouw borgstellingen op zich tot veelvoud van het vermogen der betrokken schuldenaren. Tenslotte zijn er veel boeren, die de vereischte kennis en bekwaamheid niet bezitten, om economisch te werken, of — hetgeen niet minder belangrijk is — boerinnen, die niet met beleid een boeren-huishouding kunnen leiden, zoodat er voor de rentebetaling geen geld overblijft.

Maatregelen tot verlichting der schulden.

Teneinde uit den noodtoestand te geraken, welke door de algemeene landbouwcrisis natuurlijk scherper werd, heeft de Staat in de laatste jaren groote bedragen ter beschikking gesteld, voor het beheer waarvan in alle kantons (behalve Basel-stad en Genève) sedert einde 1932 boerenhulpkassen werden opgericht. Deze kassen verstrekken aan in financieele moeilijkheden verkeerende boerenfamilies, die waard zijn geholpen te worden, rentegevende of rentelooze leeningen, rentevoorschotten of andere bijdragen à fonds perdu, waarbij als regel ook schuldeischers en borgen van hun kant groote offers moeten brengen. De hulpactie had niet ten doel, posities zonder toekomst nog korten tijd te handhaven, doch zij moest blijvende saneeringen tot stand brengen. Niettemin werden vele bedrijven na eenigen tijd weder rijp voor saneering, hetzij onder den druk van de crisis, of door persoonlijke rampen, hetzij, omdat eenige kassen in het begin met het verlenen van gelden iets te royaal opraden, dan wel dat de afgevaardigden van de kassen te optimistische inlichtingen verstrekten. In elk geval kon men deze kinderziekten vroeg of laat te boven komen, en over het algemeen hebben de boerenhulpkassen nuttigen arbeid verricht. Een definitieve zuivering is echter gewenscht, en is ook in zooverre niet te ontgaan, dat weliswaar op grond van wettelijke beschermingsmaatregelen, welke in 1933 en 1934 werden genomen, het vervallen van schulden op onderpand van gronden voor den duur van vier jaren kon worden opgeschort en de rente kon worden verlaagd, maar de boeren, die hiervan gebruik maakten, hebben een goeden kans, ondanks de verbetering van den algemeenen toestand, na afloop van dezen termijn opnieuw in moeilijkheden te geraken. Derhalve beraadslagt het Parlement op het oogenblik over een wetsontwerp inzake schulddelging van landbouwbedrijven, dat, in het kort, het volgende beoogt:

De raming van de waarde der landerijen wordt gebaseerd op de opbrengstwaarde, aan welke vaststelling een rente van 4 pCt. ten grondslag wordt ge-

legd. Een toeslag van ten hoogste 20 of 25 pCt. op de op deze wijze berekende opbrengstwaarde kan worden toegestaan. Vorderingen op onderpand van grond, welke niet door de op deze wijze berekende waarde zijn gedekt, kunnen bij het schulddelgingsproces worden betrokken, echter op voorwaarde, dat de schuldenaar noodlijdend is en steun verdient. Indien er kans is, het bedrijf door de schulddelging grondig te sanieren, dan moeten de in de eerste plaats daarbij betrokkenen, t.w. de schuldenaar, de schuldeischers en de borgen, evenals de Bond en het Kanton gemeenschappelijk offers brengen. De schuldeischer krijgt, voor zoover hij geen afstand moet doen (voor dit gedeelte ontvangt hij een zgn. „ausfallbescheinigung”), door het Kanton gearandeerde afkoopbewijzen, die in 20 jaar aflosbaar zijn, en 4 pCt. rente geven, die door een amortisatiekas worden uitgegeven. In den leeningdienst worden door schuldenaren en Staat deelgenomen; men raamt wel, dat er voor Frs. 200 miljoen in totaal aan openbare middelen ter beschikking moeten worden gesteld.

Teneinde financieel wanbeheer in het landbouwbedrijf voor de toekomst te voorkomen, wordt het vrije beschikkingsrecht van de gesaneerde landbouwers tot op zekere hoogte beperkt (opnemen van nieuwe schulden, aangaan van borgtochten, enz.) voor alles echter worden bepalingen overvogen, welke in het algemeen preventief moeten werken en nieuwe schulden voorkomen. Daartoe behooren eenzijdig de invoering van een schuldgrens voor alle bedrijven (landerijen mogen in de toekomst slechts tot haar geraamde waarde worden belast), voorts het dwingende voorschrift, de invoering als dwingende rechtsregel, dat landerijen bij erflating niet meer op de momenteele marktwaarde, doch op de opbrengstwaarde moeten worden gewaardeerd. Tenslotte is — in aansluiting op een besluit van den Bondsraad dat onmiddellijk na de devaluatie van den Franc werd uitgevaardigd, teneinde speculaties in grond te voorkomen — de bepaling in het wetsontwerp opgenomen, dat landerijen, geval voor geval te beoordeelen, uitzonderingen daargelaten, pas zes jaren na aankoop weder van de hand mogen worden gedaan.

* * *

Wil men het beeld van Zwitserland's landbouwproblemen eenigszins volledig teekenen, dan moet men de materie vanuit verschillende gezichtspunten bezien. Zoo kan men deze problemen zien vanuit het gezichtspunt der partij- en regionaalpolitieke tegenstellingen, welke, zooals begripelijk, voor elke afzonderlijke kwestie bestaan; voorts in het licht van eventueele verdere problemen, zooals bijv. de Staatsgraanregeling, de bepalingen ter bevordering van de veeteelt, de economische oorlogsvoorbereiding, de handelspolitieke vraagstukken, de maatregelen ten gunste van de speciaal veelal hulpbehoevende boeren in het hooggebergte, de discussie over de verkoops- marges in den kleinhandel enz. enz. Al deze vraagstukken vertoonen op één punt een sterke gelijkenis, bij allen komt namelijk de door den loop der omstandigheden steeds verder om zich heen grijpende Staatsinterventie tot uiting.

Merkwaardig is het daarbij waar te nemen, hoe men zich steeds principieel en volgens de grondwet, vasthoudt aan de economische vrijheid, en toch voor een bijzonder belangrijk onderdeel van het bedrijfsleven deze vrijheid geleidelijk opoffert, daarbij voortgestuwd door den wensch, een bevolkingsgroep te redden, die men juist voor het instandhouden van den huidige maatschappelijke organisatievorm van beslissende beteekenis acht.

AANTEEKENINGEN.

Een belasting op warenhuizen in Zwitserland.

De Zwitsersche Bondsraad heeft een groot werkverruimingsplan opgesteld, waarvoor in de eerstvolgende jaren een totaalbedrag van Frs. 415 miljoen zal worden uitgegeven. De middelen hiervoor zullen hoofdzakelijk verkregen worden door credietuitbreiding der Nationale Bank. De Frankfurter Zeitung deelt mede, dat thans ook overeenstemming bereikt is over de wijze van aflossing van deze credieten.

De uitgaven voor militaire doeleinden, Frs. 193 miljoen, zullen door een speciale defensiebelasting worden gedekt, die een aanvulling is van de reeds bestaande crisisbelasting. Voor dekking van de uitgaven voor het civiele werkverschaffingsprogramma, ten bedrage van ruim Frs. 200 miljoen, wordt voorgesteld een belasting op warenhuizen, eenheidsprijsmagazijnen en filiaalzaken. Dat de consumptie-coöperaties niet onder de belasting zullen vallen, vindt zijn oorzaak in politieke gronden, n.l. de wensch van de Regeering voor dit programma de steun der sociaal-democratie te hebben.

De voorgestelde warenhuisbelasting zal naar schatting ca. Frs. 15 miljoen per jaar opbrengen, en een aflossing van de credieten binnen 16 jaar mogelijk maken.

Volgens de toelichting van den Bondsraad is het doel der belasting een tegenwicht te vormen tegen de verdeelen, die de groote ondernemingen in den detailhandel hebben, vooral op het gebied van inkoop in het groot en bedrijfsrationalisatie. Hun bevoorrechte positie bestaat vooral hierin, dat zij meestal onder uitschakeling van groot- en tusschenhandel rechtstreeks bij den producent koopen. Zoodra de omzet dezer groote ondernemingen een bepaalde hoogte bereikt heeft, aldus de toelichting van den Bondsraad, blijft de netto-opbrengst zelfs bij een kleine winstmarge nog groot genoeg, terwijl kleinbedrijven bij dezelfde winstmarge niet meer in het levensonderhoud van hun eigenaars kunnen voorzien. De groote voor-sprong, die de meeste groote ondernemingen in den detailhandel ten opzichte van de kleine firma's hebben, rechtvaardigt dus deze extra-belasting. Zij is tevens een middel om het kleinbedrijf te beschermen en te steunen in den strijd om het bestaan.

De belasting zal geheven worden als een percentage van de jaaromzet, waarbij een bedrag van Frs. 250.000 belastingvrij is. Zij is progressief, en het tarief varieert van 2 pro mille tot het wel zeer hoge tarief van 5 pCt. bij jaaromzetten van meer dan Frs. 10 miljoen. Volgens de raming zal dit hoogste tarief meer dan 80 pCt. van de opbrengst moeten opleveren. Men gaat er van uit, dat in deze klasse een omzet valt van Frs. 250 miljoen, wat een belastingopbrengst van Frs. 12.5 miljoen zou geven. De kleinere ondernemingen zouden slechts Frs. 2 à 3 miljoen opbrengen.

Javasuiker-afschepingen.

Specificatie van de Javasuiker afschepingen van 1 April tot 31 Maart gedurende de laatste 3 jaren:

	1937/38	1936/37	1935/36
	tons	tons	tons
Europa, Suez en Port-Saïd v.o.	402.144	121.234	8.278
Afrika, Arabië en Palestina..	19.613	36.232	17.305
Britsch-Indië en Colombo....	98.310	114.731	289.082
Siam, Singapore.....	124.303	128.893	120.772
Hongkong	90.504	199.666	136.869
China	33.302	55.580	41.620
Japan, Korea, Dairen	196.756	256.446	209.940
Perz. Golf en Aden	11.271	—	—
Australië en Nw. Zeeland....	45.944	75.905	49.021
Ver. Staten Westkust	—	202	50
Zuid-Amerika.....	1.038	2.015	—
Diverse landen	10.428	—	4.363
Totaal	1.033.613	990.904	877.300

INGEZONDEN STUKKEN.

OVER LOONTOESLAGEN.

Dr. A. Bijl schrijft ons:

In E.-S.B. van 16 en 23 Febr. jl. gaf Drs. Kaan een beschouwing over loontoeslagen. Zijn nieuwe methode om dit vraagstuk aan te vatten blijkt tot gunstige conclusies te leiden, en men mag verwachten, dat dit ertoe zal medewerken, dat de loontoeslagmethode meer dan tot nu toe bestudeerd zal worden.

Waar het artikel mij aanleiding gaf tot eenige opmerkingen, meen ik mijn waardeering voor de belangrijke bijdrage van Drs. Kaan niet beter te kunnen toonen dan door deze naar voren te brengen.

a. In het artikel wordt aangetoond dat de vraag: „Wanneer is een productie voordelig?” anders beantwoord moet worden dan tot nu toe. Het antwoord dat Drs. Kaan geeft, n.l.: „Een productie is voordelig als zij rendabel is, d.w.z. als haar opbrengst groter is dan de productiekosten”, is echter niet geheel afdoende. Zonder nadere omschrijving weet men immers niet, wat men onder productiekosten moet verstaan. Men kan zich bijv. afvragen of hiermede de gemiddelde kosten of alleen de variabele kosten bedoeld zijn.

Het lijkt daarom gerechtvaardigd te trachten om het antwoord in een scherperen vorm te geven, en het komt mij voor, dat de volgende formulering voorloopig doelmatig is.

Een nieuwe productie is voor den ondernemer voordelig als de opbrengst groter is dan de productiekosten, d.i. als de winst daardoor wordt vergroot.

Een nieuwe productie is voor het algemeen voordelig (d.i. vergroot het nationaal inkomen) als de daarvoor benodigde productiefactoren bij het nalaten van deze productie op een minder productieve wijze (of in het geheel niet) zou worden gebruikt.

Als er gedwongen werkloosheid bestaat is het vanzelfsprekend dat een productie, die voor het algemeen voordelig is, voor een ondernemer onvoordelig of te riskant kan zijn. Wil men een voorbeeld, dan kan men denken aan een landbouwer, die de waarde van zijn product zou kunnen verhoogen door een werkloze aan te stellen, maar dit nalaat omdat deze waardeverhooging kleiner is dan het normale loon.

Wil men nu door Overheidsmaatregelen de werkloosheid bestrijden dan kan dit slechts gebeuren door maatregelen, die de rentabiliteit van de productie voor den ondernemer doen toenemen of de risico's daarvan beperken, of doordat de Staat zelf die werken ter hand neemt, die wel voor het algemeen, maar niet voor een bepaalde onderneming voordelig zijn.

De meest wenschelijke politiek is echter wel om door algemeene maatregelen te bevorderen dat een productie die voor de gemeenschap voordelig is, dit ook is voor een onderneming. Ik meen, dat in het artikel van Drs. Kaan en elders in voldoende mate is bewezen, dat met loontoeslagen een groote stap in deze richting gedaan kan worden. In een meer uitvoerige beschouwing heb ik bovendien kunnen aantoonen, dat daarmede ook een groter productiviteit van de arbeid wordt bereikt dan met andere, op zichzelf doelmatige, methoden. In het bijzonder zou de loontoeslagmethode een noodzakelijke aanvulling zijn van een politiek van openbare werken¹⁾.

b. Wanneer ik mij een woord van critiek mag veroorloven, zou dit zijn, dat het vraagstuk van de dekking der kosten van den loontoeslag niet volledig genoeg is beschouwd. Het wekt eenige verwondering, dat voorgesteld wordt deze kosten te dekken door het heffen van een productiebelasting. Neemt men op deze wijze niet met de tweede hand weg wat men met de eerste gegeven heeft?

Want de loontoeslag is een uitkeering aan den ondernemer, die groter is naarmate de ondernemer meer arbeiders in dienst heeft, en is dus een directe

¹⁾ A. Bijl, Werkloosheidsbestrijding door loontoeslagen, De Economist, Maart 1938.

prikkel om het aantal arbeiders te vergrooten. Maar als een ondernemer meer arbeiders in dienst heeft wordt zijn productie groter, en hij zou dan tegelijkertijd een grotere productiebelasting moeten betalen. Het is vanzelfsprekend, dat op deze wijze er niet veel overblijft van de prikkel om meer arbeiders te gebruiken. Het eenige wat men zou bereiken is dat de arbeidsintensieve bedrijven meer voordeel zouden hebben dan de kapitaalintensieve. En dit kan toch de bedoeling niet zijn; de bedoeling is om aan alle bedrijven de mogelijkheid te geven om uit te breiden.

Wanneer men de kosten der loontoeslag geheel of een andere maatstaf dan kan een bepaald bedrijf het kan dit slechts gebeuren door een belasting op de uitgekeerde of werkelijke winst, die immers in eerste instantie door de loontoeslagen sterk wordt verhoogd. Wanneer men de bedrijven een belasting oplegt naar een andere maatstaf dan kan een bepaald bedrijf het benodigde bedrag slechts betalen als de winst groot genoeg is. Is er geen winst en vraagt men toch belasting, dan vermoedt men daarmede het bedrijf. Dit argument is reeds herhaalde malen van werkgeverszijde naar voren gebracht in verband met de kostenverdeling van de sociale lasten en voorzover mij bekend is het nooit weerlegd geworden.

c. In het artikel van Drs. Kaan worden eenige maatregelen besproken die wenschelijk zouden zijn in verband met het in rekening brengen van de „vaste kosten van de arbeid”. Hoewel hierbij uitdrukkelijk wordt opgemerkt dat deze maatregelen meer van theoretisch dan van praktisch belang zijn, meen ik goed te doen op dit laatste nog eens bijzonder de nadruk te leggen. *Hoofdzaak* is om te komen tot een doelmatige methode om de werkloosheid te bestrijden en het gebruik van het begrip van de vaste kosten van de arbeid is vanuit een praktisch gezichtspunt vooral te rechtvaardigen, omdat men daardoor op een natuurlijke wijze tot zulk een methode komt. Men zal echter goed doen alle bijkomstige maatregelen, die met het bestrijden van de werkloosheid niet direct te maken hebben, hierbij buiten discussie te laten. Wanneer men dit niet doet en zich gaat binden aan theoretische schema's, dan wordt ten slotte het realiseren van deze schema's hoofdzaak en het effect daarvan op de werkgelegenheid bijzaak. De discussies die in de laatste jaren zijn gevoerd over het orderingsvraagstuk en het monetair vraagstuk bevatten menige waarschuwing voor dit gevaar.

d. Ten slotte nog een tweetal opmerkingen die met het voorgaande slechts in los verband staan. Drs. Kaan spreekt de verwachting uit dat „de bedrijven zich sterk tegen de invoering van de geschetste regeling zullen verzetten.” Het is interessant om hiermede het artikel te vergelijken van Ir. K. F. Mallée, die een regeling voorstelt die slechts op ondergeschikte punten daarvan afwijkt en dan sterke oppositie verwacht juist van de zijde der georganiseerde arbeiders.¹⁾

Deze meeningen ontstaan dikwijls omdat men zich onvoldoende de mogelijkheid realiseert dat een bepaalde maatregel wel eens zoowel voor ondernemers als voor arbeiders voordelig kan zijn. Dit komt weliswaar zelden voor, maar bij de loontoeslagmethode verkeert men echter juist in dit geval.

Ten tweede wil ik hier memoreeren, dat in twee adressen van vakverenigingen aan de Regeering de invoering van loontoeslagen wordt bepleit, echter slechts voor bepaalde gevallen. Het zou interessant zijn om uitvoerig te vernemen welke argumenten de voorstellers van deze adressen tot deze aanbeveling hebben geleid en meer in het bijzonder om welke redenen zij het toekennen van loontoeslagen in het eene geval meer wenschelijk of urgent vinden dan in het andere. Het is mogelijk, dat de argumenten voor een dergelijke beperking niet zoo

overwegend zullen zijn als men op het eerste gezicht zou verwachten.

N a s c h r i f t. In bovenstaande beschouwingen over mijn artikel Loontoeslagen in E.-S.B. van 16 en 23 Februari jl. bestrijdt Dr. Bijl onder b. de productiebelasting, die ik in mijn betoog heb aanbevolen als een doelmatig middel om van de bedrijven de vaste kosten van den arbeid, dien zij aangewend hebben, terug te vorderen. In plaats van deze heffing beveelt hij een winstbelasting aan, omdat slechts langs dezen weg de mogelijkheid wordt geopend de productie uit te breiden en daarmede de werkgelegenheid te vergrooten. Heft men belasting van de productie, aldus Dr. Bijl, dan neemt „men met de tweede hand weg, wat men met de eerste gegeven heeft”.

In den gedachtengang van Dr. Bijl, die, zooals hij onder c. aangeeft, in de loontoeslagen voornamelijk een middel ziet om de werkloosheid te bestrijden, wordt het geven van loontoeslagen hierdoor een nuttelooze handeling, in den mijnen echter, waarin de loontoeslagen een middel zijn om de vaste kosten van den arbeid op economisch doelmatige wijze te verdeelen, is deze terugvordering juist een wezenlijk bestanddeel van het systeem. Het uiteindelijke effect is daarbij eerst op den duur merkbaar en wel door een krachtiger ontwikkeling van de bedrijven met een meer stabiele werkgelegenheid. En wil de overheid via de verrekening van de vaste kosten van den arbeid de werkloosheid bestrijden, dan kan zij, zooals ik in het slot van mijn artikel vermeldde, „door verlaging van de productiebelasting allen bedrijven op rationeële wijze hulp bieden”. Het bedrag, dat dan niet door de productiebelasting wordt gedekt, dient echter niet uit de winsten der renderende bedrijven te worden opgebracht, aangezien men dan de eene categorie bedrijven een deel van de lasten van de andere laat dragen, waarvan ik de bezwaren in het eerste gedeelte van mijn artikel uitvoerig heb behandeld. De niet teruggevoerde voorgesloten vaste lasten moeten daarom uit de bestaande belastingen worden gefinancierd, omdat de kosten van de werkloosheid door de geheele gemeenschap gezamenlijk dienen te worden gedragen.

Wat de opmerkingen van Dr. Bijl met betrekking tot mijn formulering van het kostenbegrip betreft, wil ik er slechts op wijzen, dat ik alleen onderscheid heb gemaakt tusschen de kosten in privaat-economischen en in sociaal-economischen zin. Een nadere uitwerking van deze kostenbegrippen heb ik achterwege gelaten, omdat dit m.i. te ver op zijpaden zou voeren. De definities, die Dr. Bijl van deze begrippen geeft, zullen zeker bijdragen tot verheldering der hieromtrent bestaande inzichten.

A K A A N.

De zichtbare suikervoorraden in de wereld.

De zichtbare voorraden per 1 Mei zijn volgens C. Czarnikow:

In tons	1938	1937	1936
Duitschland	1.383.000	1.002.000	986.000
Tsjecho-Slowakije	364.000	331.000	299.000
Frankrijk	590.000	503.000	636.000
Nederland	176.000	196.000	234.000
België	151.000	129.000	162.000
Hongarije	77.000	88.000	74.000
Polen	317.000	259.000	256.000
U.K. Geïmp. suiker	308.000	245.000	267.000
„ Binnenl. „	121.000	142.000	112.000
Europa	3.487.000	2.895.000	3.026.000
V.S. Alle havens	353.000	154.000	305.000
Cubaansche havens	596.000	576.000	501.000
Cuba binnenland	1.850.000	1.593.000	1.527.000
Java	235.000	145.000	871.000
Totaal	6.521.000	5.363.000	6.230.000

¹⁾ Ir. K. F. Mallée, De Economist 1935, pag. 268 e.v.

ONTVANGEN BOEKEN.

Offenmarktpolitik zur Konjunkturregelung; Erfahrungen in England, den Vereinigten Staaten und in Deutschland door Dr. Friedrich Sarow. Heft 5 van de Neue Reihe Staatswissenschaftlicher Arbeiten. (München und Leipzig 1937; Duncker & Humblot. Prijs R.M. 4.20.)

Aan deze analyse van de ervaringen in de genoemde landen gaat een bespreking van het wezen van de open marktpolitiek, de conjunctuurbeïnvloeding, de techniek van Egalisatiefondsen en de grenzen van deze politiek vooraf. De schrijver is van meening, dat een volledige conjunctuurregeling slechts bij een synthese van crediet- en investeeringscontrole mogelijk is. Dit principe is het meest in Duitsland verwezenlijkt, nl. in het Vierjarenplan en de wet op het credietwezen. Vandaar dat al naar gelang van de economisch-politieke doelstellingen van een land, het conjunctuurpolitieke accent van de open marktpolitiek anders zal liggen.

Einführung in die Grundlagen der Nationalökonomie door Dr. Richard von Strigl, Professor an der Universität Wien. (Weenen 1937; Julius Springer. Prijs R.M. 5.40.)

Elk leerboek heeft zijn eigen karakter en op dit duidelijke en voortreffelijke boek drukt sterk het stempel van de Oostenrijksche School. In het boek worden geen feiten en details uit de moderne volkshuishoudingen vermeld en ook geen problemen van economische organisatie behandeld, doch uitsluitend de causale samenhang van de verschijnselen verklaard.

Die Stabilisierung der wirtschaftlichen Entwicklung door Frank D. Graham, Professor aan de Princeton Universiteit, N.J.; No. 47 der Kieler Vorträge gehalten im Institut für Weltwirtschaft an der Universität Kiel. (Jena 1937; Verlag von Gustav Fischer.)

Die geschäftlichen Beziehungen zwischen den Europäischen Notenbanken und dem Staat unter besonderer Berücksichtigung der Periode 1928—1935 door Dr. Walter Stäuber (Zürich 1937; Art. Institut Orell Füssli).

De vermeerderde invloed van den Staat heeft in verschillende landen tot een structuurwijziging van het centrale bankwezen geleid. De schrijver is uitgegaan van de wettelijke regelingen tusschen Staat en centrale bank op het gebied van de credietpolitiek; hij komt tot de conclusie, dat in vele gevallen de practijk sterker was dan de wil van den wetgever. Wegens gebrek aan materiaal konden niet alle centrale banken even uitvoerig behandeld worden.

Die Liquiditäts-Gesetzgebung im Deutschen und im Schweizerischen Bankengesetz door Helmut Burckhard; Neue kreditwirtschaftliche Abhandlungen, Band I (Frankfurt-M 1937; in Brönners Druckerei und Bëchhold Verlag). In de serie „Liquiditeitsvoorschriften“ zijn een voorbeeld van het streven om de economische en credietpolitiek van een land aan de behoefte van den Staat aan te passen. De schrijver ziet de betekenis van de wettelijk geregelde liquiditeitsvoorschriften in het gebruik als hulpmiddel voor de financieele politiek van den Staat, voor de centrale bankpolitiek en in een versterking van de waarborgen van de deposito-houders.

Reserven, Rückstellungen und Wertberichtigungs-posten als Faktoren zur Sicherung der Aktiengesellschaft door Dr. Alfred Jäger. (Berlijn—Weenen, 1935; Industrieverlag Spaeth & Linde. Prijs R.M. 2.80.)

Als No. 18 verschenen in de serie „Veröffentlichungen des Steuer-Instituts an der Handels-Hochschule Leipzig“ behandelt deze studie onder meer de directe en de indirecte zekerstelling van de vermogens- en kapitaalwaarden. Soms is ter verduidelijking van vergelijkingen met het buitenland gebruik gemaakt.

Vereenigingen voor bedrijfsvoorlichting in Zuid-Holland. Jaarverslag. (Meppel 1936; N.V. de Agrarische Pers. Prijs f 0.35).

Behandelt: Hoeksche Waard; midden van Zuid-Holland; Putten; Voorne en Rozenburg; IJsselmonde en het eiland van Dordrecht; Verslag van de werkzaamheden.

De afschaffing der gilden in Nederland door Dr. C. Wiskerke. (Amsterdam 1938; H. J. Paris. Prijs f 3.75). Proefschrift Ned. Handels Hoogeschool. Verschenen in de reeks Bijdragen voor Economische Geschiedenis onder leiding van Prof. Dr. Z. W. Sneller.

Prijzen, indexcijfers en wisselkoersen op Java 1918—1937. Mededeelingen van het Centraal Kantoor voor de Statistiek No. 146. Departement van Economische Zaken. (Batavia 1938; Cyclostype Centrale. Prijs f 1.50).

Statistiek voor den detailhandel in textielwaren II (1935/1936). Stichting Economisch Instituut voor den Middenstand. ('s-Gravenhage 1937).

Démocraties en crise, Roosevelt—Van Zeeland, Léon Blum door Louis R. Franck. (Parijs 1937; Editions Rieder).

AANVOER VAN GRANEN. (In tons van 1000 kg.)

Artikelen	Rotterdam			Amsterdam			Totaal	
	5-11 Juni 1938	Sedert 1 Jan. 1938	Overeenk. tijdvak 1937	5-11 Juni 1938	Sedert 1 Jan. 1938	Overeenk. tijdvak 1937	1938	1937
Tarwe	11.103	502.163	801.167	—	4.250	17.735	506.413	818.902
Rogge	2.250	64.251	129.600	—	—	2.875	64.251	132.475
Boekweit	100	7.557	5.958	—	—	—	7.557	5.958
Mais	38.595	593.782	540.591	2.600	55.401	70.908	649.183	611.499
Gerst	6.030	164.345	146.851	—	8.626	6.189	172.971	153.040
Haver	4.654	102.660	66.573	—	7.812	3.180	110.472	69.753
Lijnzaad	8.450	65.745	106.167	—	120.801	117.096	186.546	223.263
Lijnkoek	850	31.424	32.661	—	100	—	31.524	32.661
Tarwemeel	1.567	28.723	15.123	200	7.080	2.149	35.803	17.272
Andere meelsoorten	255	16.413	20.224	100	2.610	1.650	19.023	21.874

Noot bij groothandelsprijzen. (Zie blz. 462/463).

¹⁾ *Tarwe*: Tot Jan. 1931 Hard Winter No. 2; van Jan. 1931 tot 26 Sept. 1932 79 kg La Plata; van 26 Sept. 1932 tot 5 Febr. 1934 Manitoba No. 2; van 5 Febr. 1934 tot 6 Juli 1935 80 kg La Plata; van 6 Juli 1936 tot 30 Nov. 1936 Manitoba; van 30 Nov. 1936—2 Aug. 1937 Bahia Blanca; van 2 Aug.—16 Aug. 1937 La Plata; van 16—23 Aug. 1937 Bahia Blanca. *Rogge*: Tot Jan. 1928 Western; vanaf Jan. 1928 tot 16 Dec. 1929 American No. 2; van 16 Dec. 1929 tot 26 Mei 1930 74/5 kg Hongaarsche; vanaf 26 Mei 1930 tot 23 Mei 1932 74 kg Zuid-Russische; van 23 Mei 1932 tot 2 Oct. 1933 No. 2 Canada; van 2 Oct. 1933—25 Oct. 1937 La Plata. *Gerst*: Tot Jan. 1928 Malting; van Jan. 1928 tot 9 Febr. 1931 American No. 2; van 9 Febr. 1931 tot 23 Mei 1932 64/5 kg Zuid-Russische; van 23 Mei—19 Sept. 1932 No. 3; van 19 Sept. 1932 tot 24 Juli 1933 62/63 kg Zuid-Russische; van 24 Juli 1933—7 Oct. 1935 64/65 kg La Plata; van 7 Oct. 1935—18 Mei 1936 62/63 kg Zuid-Russische; van 18 Mei 1936—23 Aug. 1937 64/65 kg La Plata. Van 23 Aug. 1937—1 Jan. 1938 64/65 kg Russische. *Mais*: Tot Jan. 1937 2000 kg La Plata. *Lijnzaad*: Vanaf 1 Jan. 1938 per 1000 kg, tevoren per 1960 kg. De vroegere prijzen werden herleid op basis van 1000 kg.

STATISTIEKEN.

BANK DISCONTO'S.

Ned. Bk.	Disc. Wissels.	2 3 Dec.'36	Lissabon	.... 4 11 Aug.'37
	Bel. Binn. Eff.	2 3 Dec.'36	Londen	.... 2 30 Juni'32
	Vrsch. in R.C.	2 3 Dec.'36	Madrid	.... 5 9 Juli'35
Athene	 6	4 Jan.'37	N.-York F.R.B.I	26 Aug.'37
Batavia	 3	14 Jan.'37	Oslo	..... 3 5 Jan.'38
Belgrado	 5	1 Febr.'35	Parijs	..... 2 12 Mei'38
Berlijn	 4	22 Sept.'32	Praag	..... 3 1 Jan.'36
Boekarest	..... 4 1/2	15 Dec.'34	Pretoria	... 3 15 Mei'33
Brussel	 3	30 Mei'38	Rome	..... 4 18 Mei'36
Boedapest	 4	28 Aug.'35	Stockholm	.. 2 1 Dec.'33
Calcutta	 3	28 Nov.'35	Tokio	.... 3.46 11 Mrt.'38
Dantzig	 4	2 Jan.'37	Weenen	.... 3 10 Juli'35
Helsingfors	 4	3 Dec.'34	Warschau	.... 4 18 Dec.'37
Kopenhagen	 4	19 Nov.'36	Zwits. Nat. Bk.	1 25 Nov. '36

OPEN MARKT.

	1938				1937	1936	1914
	11 Juni	7/11 Juni	30 Mei/4 Juni	23/28 Mei			
Amsterdam Partic. disc.	1/4	1/4	1/4	1/4	1/4	4-3/4	3 1/4-4 3/4
Prolong.	1/2	1/2	1/2	1/2	1	4-1/4	3-4 1/4
Londen Daggeld	1/2-1	1/2-1	1/2-1	1/2-1	1/2-1	1/2-1	1/2-1
Partic. disc.	5/8	19/32-5/8	17/32-5/8	17/32-9/16	11/16-3/4	3/4-15/16	9/16-3/4
Berlijn Daggeld	3 1/8-3/8	2 3/4-3/8	2 3/4-3 1/4	2 1/4-3	2 1/2-3	2 1/2-7/8	2 5/8-3 1/8
Maandgeld	2 1/4-3	2 3/4-3	2 3/4-3	2 3/4-3	2 1/2-3 1/4	2 1/2-7/8	2 1/2-7/8
Part. disc.	2 7/8	2 7/8	2 7/8	2 7/8	2 7/8	2 7/8	2 7/8
Warenw...	4-1/4	4-1/4	4-1/4	4-1/4	4-1/4	4-1/4	4-1/4
New York Daggeld	1	1	1	1	1	1	3 1/16
Partic. disc.	1/2	1/2	1/2	1/2	1/2	9/16	1

1) Koers van 4 Juni en daaraan voorafgaande weken t/m. Vrijdag.
 2) 30 Mei-3 Juni. 3) 31 Mei-4 Juni.

WISSELKOERSEN.

KOERSEN IN NEDERLAND.

Data	New York *)	Londen *)	Berlijn *)	Parijs *)	Brussel *)	Batavia *)
7 Juni 1938	1.81 1/8	8.96 3/8	72.77 1/2	5.03	30.65	100 3/16
8 " 1938	1.80 7/8	8.96 1/8	72.70	5.03	30.60 1/2	100 1/16
9 " 1938	1.81	8.96	72.72	5.02 3/4	30.62	100 1/16
10 " 1938	1.80 3/8	8.96 3/8	72.70	5.02 1/2	30.62	100 3/16
11 " 1938	1.80 3/8	8.96 3/8	72.75	5.02 3/4	30.65	100 3/16
13 " 1938	1.80 3/8	8.96	72.70	5.02 1/2	30.61 1/2	100 1/16
Laagste d.w.1)	1.79 3/8	8.95 1/2	72.57 1/2	5.01 3/4	30.57 1/2	100
Hoogste d.w.1)	1.81 3/8	8.96 3/8	72.80	5.04	30.67 1/2	100 1/2
Muntpariteit	1.469	12.1071	59.263	9.747	24.906	100

Data	Zwitserland *)	Praag *)	Boekarest *)	Milaan **)	Madrid **)
7 Juni 1938	41.26	6.31	—	—	—
8 " 1938	41.24	6.29	—	—	—
9 " 1938	41.23	6.29	—	—	—
10 " 1938	41.25	6.29	—	—	—
11 " 1938	41.28	6.29	—	—	—
13 " 1938	41.28	6.29	—	—	—
Laagste d.w.1)	41.20	6.24	—	9.55	—
Hoogste d.w.1)	41.32 1/2	6.34	1.45	9.57 1/2	—
Muntpariteit	48.003	7.371	1.488	13.094	48.52

*) Notering te Amsterdam. **) Not. te Rotterdam. 1) Part. opgave.
 In 't 1ste of 2de No. van iedere maand komt een overzicht voor van een aantal niet wekelijks opgenomen wisselkoersen.

KOERSEN TE NEW YORK. (Cable).

Data	Londen (\$ p. £)	Parijs (\$ p. 100 fr.)	Berlijn (\$ p. 100 Mk.)	Amsterdam (\$ p. 100 gld.)
7 Juni 1938	4,95	2,77 3/8	40,17 1/2	55,22 1/2
8 " 1938	4,95 1/4	2,77 3/8	40,18	55,27 1/2
9 " 1938	4,95 1/4	2,77 3/8	40,18	55,25
10 " 1938	4,96 1/8	2,78 3/8	40,22 1/2	55,33
11 " 1938	4,97 1/4	2,78 3/8	40,32 1/2	55,48 1/2
13 " 1938	4,96 1/8	2,78 3/8	40,32	55,47 1/2
14 Juni 1937	4,93 1/8	4,45 3/8	40,07	54,98 1/2
Muntpariteit	4,86	3,90 3/8	23,81 1/2	40 3/8

KOERSEN TE LONDEN.

Plaatsen en Landen	Noteerings-eenheden	28 Mei 1938	4 Juni 1938	7/11 Juni 1938 Laagste	11 Juni 1938 Hoogste
Alexandrië	Piast. p. £	97 1/2	97 1/2	97 3/8	97 1/2
Athene	Dr. p. £	547 1/2	547 1/2	540	555
Bangkok	Sh. p. tical	1/10 1/8	1/10 1/8	1/10 1/8	1/10 1/8
Budapest	Pen. p. £	25 1/2	25 1/2	24 1/2	25 1/2
Buenos Aires	p. pesop. £	18.95 1/2	19.03 1/2	19.01	19.08
Calcutta	Sh. p. rup.	1/5 20/32	1/5 15/16	1/5 25/32	1/5 27/32
Istanbul	Piast. p. £	620	620	620	620
Hongkong	Sh. p. \$	1/2 1/2	1/2 1/2	1/2 1/2	1/2 1/2
Kobe	Sh. p. yen	1/2	1/2	1/1 1/16	1/2 1/16
Lissabon	Escu. p. £	110 1/4	110 1/4	110	110 1/4
Mexico	\$ per £	—	—	—	—
Montevideo	d. per £	20 1/4	20 1/4	19 3/4	21
Montreal	\$ per £	5.00 3/4	5.00 3/4	5.00 3/4	5.02 3/4
Rio d. Janeiro	d. per Mil.	2 1/8 1/8	2 1/8 1/8	2 1/8 1/8	2 1/8 1/8
Shanghai	d. p. \$	10 1/8	10 1/8	8	10 1/8
Singapore	Sh. p. \$	2 3/8 1/8	2 3/8 1/8	2 3/8	2 3/8 1/8
Valparaiso	\$ per £	125	125	125	125
Warschau	Zl. p. £	26 1/4	26 1/4	26	26 1/2

1) Offic. not. 15 laten, gem. not., welke imp. hebben te betalen 10 Dec. 1936 16.12. 2) 90 dg. Vanaf 13 Dec. 1937 laatste "export" notering.

ZILVERPRIJS

GOUDPRIJS

Londen	N. York	Londen
7 Juni 1938.. 19	42 3/4	7 Juni 1938... 140/7
8 " 1938.. 18 15/16	42 3/4	8 " 1938... 140/5 1/2
9 " 1938.. 19	42 3/4	9 " 1938... 140/6 1/2
10 " 1938.. 19	42 3/4	10 " 1938... 140/7
11 " 1938.. 19	—	11 " 1938... 140/7
13 " 1938.. 18 15/16	42 3/4	13 " 1938... 140/6 1/2
14 Juni 1937.. 20	44 3/4	14 Juni 1937... 140,6 1/2
27 Juli 1914.. 24 15/16	59	27 Juli 1914... 84/10 3/4

1) in pence p. oz. stand. 2) Foreign silver in \$c. p. oz. fine. 3) in sh. p. oz. fine

STAND VAN 's RIJKS KAS.

Vorderingen.	31 Mei 1938	7 Juni 1938
Saldo van 's Rijks Schatkist bij De Nederlandsche Bank	f 142.409.074,15	f 137.992.524,55
Saldo b. d. Bank voor Ned. Gemeente	" 28.969,08	" 94.221,37
Voorschotten op ultimo April 1938 a/d. gemeent. verstr. op a. haar uit te keeren hoofds. der pers. bel., aand. in de hoofds. der grondbel. en der gem. fondsbel., alsmede op. op die belastingen en op de vermogensbelasting Voorschotten aan Ned.-Indië	" 5.630.406,24	" 7.370.081,96
Idem aan Suriname	" 10.769.023,82	" 10.782.729,66
Kasvord. weg. creditverstr. a/h. buitenl. Daggeldleeningen tegen onderpand	" 102.826.903,45	" 103.225.122,48
Saldo der postrek. v. Rijkscomptabelen	" 38.266.141,60	" 42.455.878,77
Vord. op het Alg. Burg. Pensioenf. 1)	" —	" —
Vord. op andere Staatsbedrijven 1)	" 9.462.832,11	" 9.892.415,75
Verplichtingen		
Voorschot door De Ned. Bank ingev. art. 16 van haar octrooi verstrekt	—	—
Schatkistbiljetten in omloop	f 234.233.000,—	f 231.450.000,—
Schatkistpromessen in omloop	" 12.500.000,—	" 8.500.000,—
Zilverbons in omloop	" 1.090.977,—	" 1.090.451,50
Schuld op ultimo April 1938 a/d. gem. weg. a. h. uit te keeren hoofds. d. pers. bel., aand. i. d. hoofds. d. grondb. e. d. gem. fondsbel. alsmede op die bel. en op de vermogensbelasting	" 6.906.101,76	" 6.906.101,76
Schuld aan Curaçao 1)	" 1.029.161,10	" 1.024.975,06
Schuld aan het Alg. Burg. Pensioenf. 1)	" 15.966.176,—	" 1.568.412,41
Id. a. h. Staatsbedr. der P.T. en T. 1)	" 214.711.293,40	" 215.313.285,98
Id. aan andere Staatsbedrijven 1)	" 25.500.000,—	" 25.500.000,—
Id. aan diverse instellingen 1)	" 177.423.967,53	" 191.303.197,01
1) In rekg.-crt. met 's Rijks Schatkist.		

NEDERLANDSCH-INDISCHE VLOTTENDE SCHULD.

Vorderingen: 1)	4 Juni 1938	11 Juni 1938
Saldo Javasche Bank	—	—
Saldo b. d. Postchèque- en Girodienst	f 400.000,—	f 403.000,—
Verplichtingen:		
Voorschot 's Rijks kas e. a. Rijksinstell.	" 7.381.000,—	" 7.376.000,—
Schatkistpromessen in omloop	" 16.500.000,—	" 16.500.000,—
Schatkistbiljetten in omloop	" 5.000.000,—	" 5.000.000,—
Schuld aan het Ned.-Ind. Muntfonds.	" 1.114.000,—	" 1.114.000,—
Idem aan de Ned.-Ind. Postspaarbank.	" 1.360.000,—	" 1.718.000,—
Belegde kasmiddelen Zelfbesturen	" 545.000,—	" 545.000,—
Voorschot van de Javasche Bank	" 1.208.000,—	" 1.142.000,—
1) Betaalmiddelen in 's Lands Kas f 33.916.000,—.		

SURINAAMSCH E BANK.

Voornaamste posten in duizenden guldens.

Data	Metaal	Circulatie	Andere opelschb. schulden	Discont.	Div. rekeningen 1)
14 Mei 1938..	880	1.096	576	552	1.190
7 " 1938..	879	1.200	613	548	1.181
29 April 1938..	877	1.239	510	555	1.186
23 " 1938..	878	1.051	551	557	1.170
16 " 1938..	880	1.077	610	560	1.166
1 Juli 1914..	645	1.100	560	735	396

1) Sluftp. der activa.

Table with columns: GE-SLACHTE RUNDEREN, GE-SLACHTE VARKENS, DEENSCH BACON, BEVROREN ARG. RUND-VLEESCH, CACAO G.F. Accra per 50 kg c.f. Nederland, KOFFIE Loco R'dam/A'dam per 1/2 kg, SUIKER Witte krist-suiker loco Rotterdam/A'dam per 100 kg, THEE N.-Ind. thee-veiling A'dam Gem. Java- en Sumatrathee per 1/2 kg, and Indexcijfer voedings- en genotmiddelen. Rows include years from 1927 to 1937 and months from Maart 1937 to Dec 1937.

Table with columns: GRENHOUT Zweedsch ongesort, VURENHOUT basis 7 f.o.b. Zweden/Finl. per standaard van 4.672 M3, KOE-HUIDEN Gaaf, open kop 57-61 pond Veiling te Amsterdam, COPRA Ned.-Ind. f. m. s. per 100 kg Amsterdam, GRONDNOTEN Gepelde Coromandel, per longton c.f. Londen, LIJNZAAD La Plata loco Rotterdam per 1000 kg, GOUD cash Londen per ounce fine, and Indexcijfer agrarische grondstoffen, Algemeen Indexcijfer, Indexcijfer Indische uitvoer-producten. Rows include years from 1927 to 1937 and months from Maart 1937 to Dec 1937.

Table with columns: STEENKOLEN Westf./Holl. bunker, PETROLEUM Mid. Cont. Crude 33 t/m, 33.99 Bè s. g. te N.-York p. barrel, BENZINE Gulf Exp. 64/66 per U.S. gallon, KALK-SALPETER franco schip Ned. per 100 kg brutto, ZWAVELZURE AMMONIAK franco schip Ned. per 100 kg, CEMENT levering bij 50 ton franco voor den wal Rotterdam, STEENEN binnenmuur p. 1000 stuks Rood en Boergrauw, buitenmuur p. 1000 stuks Klinkers en Hardgrauw, and Indexcijfer niet-agr. grondstoffen, Algemeen Indexcijfer grondstoffen. Rows include years from 1927 to 1937 and months from Maart 1937 to Dec 1937.

NEDERLANDSCHE BANK.

Verkorte Balans op 13 Juni 1938.

		Activa.		
Binnenl. Wis-	Hfdbk. f	7.965.719,55		
sels, Prom.,	Bijbnk. "	67.612,49		
enz. in disc.	Ag.sch. "	467.753,99	f	8.501.086,03
Papier o. h. Buitenl. in disconto		.....	"	—
Idem eigen portef.	f	5.400.000,—		
Af: Verkocht maar voor de bk. nog niet afgel.		—	"	5.400.000,—
Beleeningen				
incl. vrsch.	Hfdbk. f	301.971.955,20 ¹⁾		
in rek.-crt.	Bijbnk. "	4.669.372,58		
op onderp.	Ag.sch. "	23.311.197,97		
		f 329.952.525,75		
Op Effecten enz. ...	f	328.554.708,71 ¹⁾		
Op Goederen en Ceel. ...		1.397.817,04	"	329.952.525,75 ¹⁾
Voorschotten a. h. Rijk		.....	"	—
Munt, Goud	f	112.937.535,—		
Muntmat., Goud		1.368.287.603,41		
		f 1.481.225.138,41		
Munt, Zilver, enz.		20.397.652,30		
Muntmat., Zilver		—	"	1.501.622.790,71 ²⁾
Belegging van kapitaal, reserves en pensioenfond		43.518.725,60		
Gebouwen en Meub. der Bank		4.580.000,—		
Diverse rekeningen		7.337.139,17		
Staat d. Nederl. (Wet v. 27/5/32, S. No. 221)		8.905.871,61		
		f 1.909.818.138,87		
		Passiva.		
Kapitaal	f	20.000.000,—		
Reservefond		4.860.787,51		
Bijzondere reserve		7.102.179,67		
Pensioenfond		11.875.994,41		
Bankbiljetten in omloop		916.788.630,—		
Bankassignatiën in omloop		42.176,99		
Rek.-Cour. { Het Rijk	f	138.953.744,41		
saldo's: { Anderen		809.855.763,65		948.809.508,06
Diverse rekeningen		338.862,23		
		f 1.909.818.138,87		
Beschikbaar metaalsaldo	f	755.315.966,35		
Minder bedrag aan bankbiljetten in omloop dan waartoe de Bank gerechtigd is		1.888.289.915,—		
Schatkistpapier, rechtstreeks bij de Bank ondergebracht		.....		—

¹⁾ Waarvan aan Nederlandsch-Indië (Wet van 15 Maart 1933, Staatsblad No. 99) ..... f 65.883.125,—
²⁾ Waarvan in het buitenland 92.169.202,03

Voornaamste posten in duizenden gulden.

Data	Goud		Circulatie	Andere opsch. schulden	Beschkb. Metaal-saldo	Dek-kings perc.
	Munt	Muntmat.				
13 Juni '38	112938	1.368.288	916.789	948.851	755.316	80
7 " '38	112938	1.368.288	932.101	932.602	754.522	80
25 Juli '14	65.703	96.410	310.437	6.198	43.521	54

Data	Totaal bedrag disconto's	Schatkist-promessen rechtstreeks	Beleeningen	Papier op het buitenl.	Diverse rekeningen ¹⁾
13 Juni 1938	8.501	—	329.952	5.400	7.337
7 " 1938	8.648	—	329.746	5.400	8.563
25 Juli 1914	67.947	—	61.686	20.188	509

¹⁾ Onder de activa.

JAVASCHE BANK.

Data	Goud	Zilver	Circulatie	Andere opsch. schulden	Beschkb. metaal-saldo
11 Juni '38 ²⁾	136.040		190.320	59.930	35.940
4 " '38 ²⁾	136.940		188.910	61.650	36.716
14 Mei 1938	116.574	18.647	189.237	62.742	34.430
7 " 1938	116.574	20.140	190.951	62.647	35.275
25 Juli 1914	22.057	31.907	110.172	12.634	4.842

Data	Wissels, buiten N.-Ind. betaal.	Dis-conto's	Beleeningen	Diverse rekeningen ¹⁾	Dek-kings-percentage
11 Juni '38 ²⁾	2.490	75.400		50.940	54
4 " '38 ²⁾	2.450	75.120		50.560	55
14 Mei 1938	1.678	13.775	50.062	54.241	54
7 " 1938	1.648	13.748	50.311	52.901	54
25 Juli 1914	6.395	7.259	75.541	2.228	44

¹⁾ Sluitpost activa. ²⁾ Cijfers telegrafisch ontvangen.

BANK VAN ENGELAND.

Data	Metaal	Bankbilj. in circulatie	Bankbilj. in Banking Departm.	Other Securities Disc. and Advances	Securities
8 Juni 1938	327.266	490.721	35.689	7.938	20.167
1 " 1938	327.248	484.921	41.489	8.934	19.976
22 Juli 1914	40.164		29.317		33.633

Data	Gov. Sec.	Public Depos.	Other Deposits		Reserve	Dek-kings-perc. ¹⁾
			Bankers	Other Accounts		
8 Juni '38	111.421	11.732	111.110	35.425	36.545	23,0
1 " '38	109.676	24.868	102.803	35.462	42.327	25,9
22 Juli '14	11.005	14.736		42.185	29.297	52

¹⁾ Verhouding tusschen Reserve en Deposits.

BANK VAN FRANKRIJK.

Data	Goud	Zilver	Te goed in het buitenl.	Wis-sels	Waarv. op het buitenl.	Beleeningen	Renteloos voorschot v. d. Staat
2 Juni '38	55.808	417	20	8.407	778	3.895	3.200
25 Mei '38	55.808	436	20	10.413	793	3.567	3.200
23 Juli '14	4.104	640	—	1.541	8	769	—

Data	Bons v. d. zelfst. amort. k.	Diver-sen ¹⁾	Circulatie	Regk. Courant		
				Staat	Zelfst. amort.k.	Particulieren
2 Juni '38	5.575	2.960	101.078	464	2.563	14.320
25 Mei '38	5.575	3.234	98.923	740	2.508	17.525
23 Juli '14	—	—	5.912	401	—	943

¹⁾ Sluitpost activa.

DUITSCHER RIJKBANK.

Data	Goud	Daarvan bij buitenl. circ. banken ¹⁾	Deviezen als goud-dekking geldende	Andere wissels en cheques	Beleeningen
7 Juni 1938	70,8	20,3	5,6	5.765,9	54,3
31 Mei 1938	70,8	20,3	5,4	5.382,3	56,8
30 Juli 1914	1.356,9	—	—	750,9	50,2

Data	Effec-ten	Diverse Activa ²⁾	Circulatie	Regk.-Crt.	Diverse Passiva
7 Juni 1938	544,6	1.269,6	6.145,1	1.110,4	244,7
31 Mei 1938	544,5	1.200,7	6.268,7	1.020,8	246,3
30 Juli 1914	330,8	200,4	1.890,9	94,—	40,0

¹⁾ Onbelast. ²⁾ w.o. Rentenbankscheine 7 Juni, 31 Mei, resp. 18, 9 mill.

NATIONALE BANK VAN BELGIË (in Belga's).

Data 1938	Goud		Buitenlandsche deviezen en goudwaarden	Binnen- en buitenlandsche wissels	Beleeningen op Belgische Staatsfondsen	Voorschot aan den Staat	Overheids-fondsen	Circulatie	Regk. Crt.	
	Munt en metaal	Munt en diversen							Schatkist	Partic.
9/6 ..	2.737	51	742	490	94	150	228	4.141	11	254
1/6 ..	2.685	53	742	507	134	150	228	4.157	43	213

FEDERAL RESERVE BANKS.

Data	Goudvoorraad			Wissels	
	Totaal bedrag	Goud-certificaten ¹⁾	"Other cash" ²⁾	In her-disc. v. d. member banks	In de open markt gekocht
1 Juni '38	10.647,1	10.638,9	389,4	8,4	0,5
25 Mei '38	10.648,3	10.639,4	411,9	8,7	0,5

Data	Belegd in U. S. Gov. Sec.	F. R. Notes in circula-tie	Totaal Depo-sito's	Gestort Kapitaal	Goud-Dek-kings-perc. ³⁾	Algem. Dek-kings-perc. ⁴⁾
1 Juni '38	2.564,0	4.157,2	9.230,8	133,6	82,4	—
25 Mei '38	2.564,0	4.116,9	9.286,1	133,6	82,5	—

¹⁾ Deze certificaten werden door de Schatkist aan de Reserve Banken gegeven voor de overname van het goud, toen de § op 31 Jan. '34 van 100 op 59.06 cents werd gedevalueerd.²⁾ "Other Cash" does not include Federal Reserve Notes or a Bank's own Federal Reserve bank notes.³⁾ Verhouding totalen goudvoorraad tegenover opschbare schulden: F. R. Notes en netto deposito. ⁴⁾ Verhouding totalen voorraad muntmateriaal en wettig betaalmiddel tegenover idem.

PARTICULIERE BANKEN AANGESLOTEN BIJ HET FED. RES. STELSEL.

Data	Aantal leening.	Dis-conto's en beleen.	Beleg-gingen	Reserve bij de F. R. banks	Totaal depo-sito's	Waarvan time deposits
25 Mei '38	3	8.345	12.252	6.230	26.457	5.212
18 " '38	—	8.408	12.271	6.107	26.370	5.209

De posten van De Ned. Bank, de Javasche Bank en de Bank of England zijn in duizenden, alle overige posten in miljoenen van de betreffende valuta.